

LIPP VERONIKA

EGY ISMERETLEN MŰFAJELMÉLETI ÉRTEKEZÉS 1791-BŐL
(Belnay György Alajos: *A' Lantos Költemények' Leg-főbb Nemének, a' Dalnak*
rövid meg-tekintése*)Belnay György Alajos pályázata a pesti egyetem esztétikai tanszékére*

Decsi József monográfiájából¹ teljes egészében hiányzik Belnay életének igen fontos momentuma: részvétele a pesti egyetem esztétikai tanszékére 1791-ben kiírt concursuson (versenyvizsgán).² Belnay nem csupán egy volt a huszonkét jelentkező közül (többek között Batsányi János, Révai Miklós, Schedius Lajos, Rájnis József, Szentjóni Szabó László is jelentkezett), a fennmaradt kéziratok tanúsága szerint nagy esélye volt a tanszék elnyerésére.³ Az esztétikai tanszék pályázata körül nagy volt az izgalom, ami érthető is, mivel a tét oly nevelési (és talán szervezési) lehetőségeknek is birtokba vétele és kiaknázása volt, amilyenekkel egy ideológiailag forrongó, társadalmilag a gyakorlati szervezkedések útjára lépett világban egy egyetemi katedra rendelkezhetett.⁴

Az 1791. június 10-ei helytartósági consilium állította össze a kinevezendő esztétika-professzorral szemben támasztott követelményeket. Első helyen szerepelt a *morum probitas* és a *prudencia* mint az ifjúság neveléséhez szükséges erények, majd a mesterség műveléséhez nélkülözhetetlen nyelvismeret (a hazaié is), csak harmadik helyen az irodalmi munkásság, a negyediken a jártasság a híres esztétikusok teóriáiban, végül az ifjúság részére készített irodalom is számításba jött. Mivel azonban a helytartótanács által javasolt személyek nem egyeztek az udvar akaratával, a helytartótanács udvari intimatumot kapott, amely versenyvizsga kiírására utasított.

A pályázók közül négyen mellékeltek kérvényeikhez esztétikai természetű pályairatokat (Belnay György, Tekusch János, Franciscus Xaverius Rossi és Tóth Farkas). Belnay

¹ DECSI József, *Belnay György Alajos*, Bp., 1932. Ez Belnayról az egyetlen monográfia.

² Werthes Frigyes Ágost 1791. április elején hagyta el a pesti egyetemet, ahol közel hét évig működött. Amíg a pályázati verseny folyt, II. Lipót Julius Gabelhofert bízta meg a helyettesítéssel. A concursusról részletesen írt SZAUDER József, *Az esztétika tanszék betöltésére kiírt pályázat és kritikai irányzataink 1791-ben*, ItK, 1971, 78–106.

³ A vizsgákról adott értékelések Belnayt többnyire a második, illetve a harmadik helyre jelölték: Kreil Antal, Julius Gabelhofer és Schönvisner István bíráló-bizottsági tagok jelölésében Belnay a második, Schwartner Mártonnál és Dugonics Andrásnál a harmadik helyen állt. Vö. MOL, C67, Litt. Pol. 1792. 46. N° 9. Iudicium de Specimine, quod D. Belnay in concursu die 26 Dec. 1791. dedit. Mint közismert, a tanszékét végül Schedius Lajos nyerte el.

⁴ SZAUDER, *i. m.*, 80.

az ódáról (dalról) szóló disszertációját adta be mellékletül, s ez alapján a vizsgabizottság (melynek tagja volt Gabelhofer is)⁵ igen kedvezően nyilatkozott róla, külön kiemelve a disszertáció korszerű nézeteit, s emellett a dolgozat lendületességét és szépségét is.

Belnay dolgozatát Kreil is elismeréssel fogadta. Szauder József Kreil értékelése alapján próbált képet kapni az értekezésről, amelyben, mint Kreil írta, *de indole ejus interna* („annak [ti. a dalnak] belső természetéből”) indult ki a szerző, s ismertette tulajdonságait, azután tért rá külső formájának ismertetésére. *Indole animi* („a lélek természetéből”) vezette le minden szabályát, s azokat görög, latin, francia, német és magyar nyelvű költők példáival illusztrálta. Kreil elismerte, hogy Belnay *copiose et erudite, solide et accurate* („gondolatokban gazdagon és tudós módon, alaposan és szabatos stílusban”) disszertált, és igen sokat olvasott.⁶ Mivel Szauder nem találta a pályázati iratok között a hivatkozott dolgozatot, nem tudott róla érdemben szólni, s így leírása alapján mindössze annyi derült ki, hogy Belnay írt valamit az ódáról, amiben először a műfajra jellemző belső tulajdonságokról, majd a külső formájáról értekezett. Szauder arról sem tudhatott, hogy a beadott kézirat valójában két, terjedelemben közel azonos dolgozatot tartalmaz, ugyanis a dalról szóló fejtegetéseket egy Anakreón-vers különböző nyelvű fordításait középpontba állító elemzés követi.

Az írásbeli, illetve szóbeli vizsgákon, amelyeket az iratok szerint 1791. december 26-án és 27-én tartottak, a 18. századi esztétika és kritika központi kérdéseire kellett válaszolni (többek között arra, hogy a szép megismerése milyen szellemi tevékenység, milyen lelki működésből származik),⁷ s ez alapján hatan kerültek be a döntőbe, köztük Belnay.

Szauder megtalálta Belnay írásbeli vizsgaanyagát,⁸ amelyben két kérdésre kellett a vizsgázónak válaszolnia. Első: „Mint hogy főképpen két dolog az, amit az esztétikusok a szépművészetek tanulóitól a szellemi adományok körül megkövetelnek, ti. a jóízlés (goût, Geschmack), valamint az esztétikai tehetség (Genie), azt kell bemutatni, hogy miben áll mindkettő jellege és természete. Vajon a lélek veleszületett vagy származékos képességeihez tartoznak-e? És végül: milyen alkotóelemekből tevődnek össze, s milyen okokból eredeztethetők?” Második kérdés: „Össze kell hasonlítani az újbabkori költőket a régebbi korokéival, és indoklás alapján meg kell határozni azt, kiknek jár közülük nagyobb dicséret műveik választékos szépségéért és kellemességéért.”⁹

⁵ Szauder kiemeli, hogy a bizottság két eminens tagja, Kreil és Gabelhofer határozottan a Baumgartentől Kanthoz vezető esztétikai autonómiának volt megbízhatóan korszerű, európai szintű képviselője. SZAUDER, *i. m.*, 85.

⁶ *Uo.*, 88.

⁷ DOROMBY Karola, *Schedius Lajos mint német–magyar kultúrközvetítő*, Bp., 1933, 20.

⁸ MOL, C 67, Litt. Pol. 1792. 46. N° 9.

⁹ „Quaestio prima: Cum Duo praecipue sint, quae Aesthetici, quoad mentis dotes, a Studioso artium et literarum elegantiorum exigunt, scilicet bonus gustus (goût, Geschmack) et ingenium aestheticum (Genie): ostendatur, in quo eorum indoles et natura consistat? An ista ad facultates animae primitivas, an derivativas pertineant? Et demum, e quibus constitutivis constant, et a quibus causis resultent? Quaestio secunda: Comparare Poetas Recentiores cum antiquioribus, atque cum ratione definire, utris elegantiae et venustatis maior laus competat?” Az ezekre a kérdésekre született írások közül kettőt, Schedius Lajosét és Szentjóni Szabó

Válaszát Belnay horatiusi mottóval kezdi („Cui mens divinius, atque os / Magna sonaturum”),¹⁰ majd Boileau-val folytatja, de egy olyan idézettel, amellyel rögtön a zseni igazát bizonyíthatja. Tétele igazolásához többek között Shakespeare-re hivatkozik, aki bár nagy hibákat követett el, de mégis gyönyörködteti az olvasót és könnyekre fakasztja a nézőt.

Belnay miután a zseni (az *Aestheticum Ingenium*) követelményei közt a szenzibilitást (*Empfindsamkeit*), a *vis inveniendi* (*imaginatio-genium*) és a „műbe objektíválás erős ingerét” elősorolta, arra az eredetiség-elve tér rá, amely már közel jár a *Sturm und Drang* felfogásához.¹¹ A zenik csak a természettől kapták tehetségüket, de szükség van az ízlés fegyelmező erejére is, melynek kultúrája tapasztalással és gyakorlattal szereshető meg.¹²

A második kérdésre válaszolva határozottan az antikvitás felsőbbbsége mellett foglalt állást, mert a legszebb területi elhelyezkedés és a legkedvezőbb éghajlat („*situs loci amoenissimus, clima opportunissimum*”), egy olyan államforma, amelyben a szabadság tökéletesen virágzott („*Forma Regiminis, in qua plena libertas vigeat*”), együttesen mind alkalmasak voltak arra, hogy az ókoriak fantáziáját feltűzesítsék, s magasztos és fennkölt érzéseket hozzanak ki belőlük.

Dolgozatát a jelek szerint sietősen fejezte be, az írók összehasonlítására már csak felületes vázlatot készített, „jellemző azonban, hogy oly olvasottság és ízlés alapján, mely legjobb hazai íróinkéval, így a Csokonaiéval is közös volt”.¹³ Homéroszt Miltonnal, Klopstockkal, Voltaire-rel, Pindaroszt Klopstockkal, Rousseau-val, Túrtaioszt Gleimmel, Faludi Ferencsel, Anakreont pedig egy sor modern költővel (Gleim, Chiabrera, Filicaja, Testi, Chaulieu, La Fare, Grécourt, Thomas, Hagedorn stb.)¹⁴ kívánta volna összehasonlítani.

Lászlóét közli Szauder ezzel a megjegyzéssel: „Noha az akkor még nagyon lelkes Belnay György Alajos és a nagy műveltségű Nitsch Károly Dániel dolgozatai is megérdemelnék a kiadatást – azok is komoly irodalmi és elméleti olvasmányok érett tanulságainak egy adott helyzetben, forrásmunkák kézbe vétele nélkül, személyes esztétikai műveltségen alapuló kifejezései –, hely hiányában csak Schedius és Szentjóni Szabó eddig ismeretlen, tudománytörténetileg jelentős [...] írásait tesszük közzé.” Vö. SZAUDER József, *Schedius és Szentjóni Szabó 1791-ben készült, ismeretlen esztétikai tanulmányai*, ItK, 1971, 212–222.

¹⁰ Az idézet Horatius I, 4. szatírájának 43–44. sora, amely arról szól, hogy csak az a költő, akinek isteni tehetsége van: „*Ingenium cui sit, cui mens divinius atque os magna sonaturum...*” („Ám akiben szellem van s isteni láng, kinek ajkán / nagy dolgok zengnek...” Vö. Quintus HORATIUS FLACCUS *Összes versei*, Bp., 1961, 386–387. BEDE Anna fordítása.)

¹¹ SZAUDER, *Az esztétika tanszék...*, i. m., 98.

¹² A 18. század egyik legjelentősebb esztétikai fogalmáról, a zsenifogalomról részletesen ír Alfred BAEUMLER, *Az irracionális problémája a 18. századi esztétikában és logikában*, ford. V. HORVÁTH Károly, Bp., 2002, 157–166.

¹³ SZAUDER, i. m., 99.

¹⁴ E szerzőket ismerhette Eschenburg példagyűjteményéből: Johann Joachim ESCHENBURG, *Beispielsammlung zur Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften*, Berlin–Stettin, 1788.

Ez az érdekes, lendületes írás a vizsgabizottság nagy tetszésével találkozott.¹⁵ Kreil röviden írt róla: szerinte a concursens a legjobb szerzőket olvasta és gondolta át helyesen, szolid ítélete van, de nem eléggé lehiggadt. A Belnay iránt elfogult Gabelhofer¹⁶ nagy lelkesedéssel szolt róla: „Non sine summa animi voluptate viri huius adolescentis scriptum legi” („nem kis lelki gyönyörűséggel olvastam ennek a fiatalembernek az írását”), tiszta, világos gondolatai vannak, sokat olvasott, csak nem beszélt mindenről, amit a vizsga megkívánt volna. Belnay szóbelije az iratok tanúsága szerint kevésbé sikerült jól („infeliciter successit”), Kreil megjegyzi, hogy Batteux-ról és a természetutánzásról Belnay nem beszélt kielégítően, sőt, ellentétben írásbelijével, elfogadta Ramler (és Batteux) auktoritását.¹⁷ Mindezek ellenére Gabelhofer csak Schediusénál vélte kisebbnek Belnay készültségét, s ez alapján jelölte őt a második helyre.¹⁸

Belnay a dalról

Az esztétikai tanszékre kiírt pályázattal kapcsolatban már Horányi Elek is felhívta a figyelmet Belnaynak a dalról szóló kéziratoss disszertációjára,¹⁹ de biztos, hogy nem olvasta, mert csupa pontatlan állítást közölt róla, ugyanis a dolgozat nem tartalmazza a lírai poézis általános áttekintését, Belnay azonnal rátér a dal jellemzésére, továbbá az állítását alátámasztó költői példák sem olyan széles körűek, mint az Horányinál olvasható: „In altera opusculi parte recenset breviter praecipuos [...] Poetas Lyricos Graecos, Romanos, Anglos, Gallos, Italos, Germanos, ac postremo Hungaros...” („művecskéjének másik részében röviden áttekinti a görög, római, angol, francia, itáliai, német, és végül a magyar jeles lírai költőket”).

Szauder József nem találta meg a Magyar Országos Levéltárban található pályázati anyagok között ezt a dolgozatot,²⁰ holott gondosan átnézte a mintegy háromszáz lapnyi anyagot.²¹ Valószínűleg valamikor egy másik dobozba került át mind Tekusch, mind pedig Belnay pályázata, amelyekre véletlen szerencsével bukkantam kutatásom során.

¹⁵ Szauder szerint is „Belnay dolgozata a Szentjóni Szabóé mellett a leglendületesebb és legszebb”. SZAUDER, *i. m.*, 98.

¹⁶ Belnay 1790-es *Reflexiones* című röpiratához Gabelhofer írt monarchikus ízű jegyzeteket, így Belnay számíthatott annak jóindulatára.

¹⁷ A vizsgaértékelések lelőhelye: MOL, C 67, 1792. Litt. Pol. 46. N° 9.

¹⁸ „Mindebből világos, hogy Nitsch [Carolus Danielus Nitsch, a Göttingában tanult, másik esélyes pályázó] és Belnay Schedius után majdnem egyenrangú partnerekként vétethettek számításba. A különbség közöttük csak annyi, hogy Nitschnek nagyobb s alaposabb volt a készültsége, Belnay viszont elegánsabban lépett fel, korszerűbbnek tetsző és főleg lendületesebb, kritikusabb gondolatokkal. Egyikük sem távolodott el nagyon az esztétikusnak attól az eszményétől, melyet Kreil s Gabelhofer főleg Schediusban talált meg.” Vö. SZAUDER, *i. m.*, 99.

¹⁹ HORÁNYI Elek, *Nova Memoria Hungarorum et provincialium*, Pestini, 1792, 380.

²⁰ Belnay György és Tekusch János pályázati beadványáról szólva: „Sajnos, egyiket sem találtam meg a pályázati iratok között”. SZAUDER, *i. m.*, 88.

²¹ *Uo.*, 78.

Az irategyüttes²² tartalmazza a Belnay által beadott kérelmet (*Ad excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Pro obtinenda vacante in Universitate Pestana Aesthetices Cathedralra* címmel, 1791. május 31-i dátummal), és a pályázathoz csatolt mellékleteket: a Wertheshez írt költeményét nyomtatott formában,²³ és egy latin nyelvű (*De Oda*),²⁴ illetve magyar nyelvű disszertációt az ódáról, *A' Lantos Költemények' Leg-főbb Nemének, a' Dalnak rövid meg-tekintése* címmel. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar szöveg nem fedti le teljesen a latin változatot. A latinul írt dolgozat lapszéli jegyzetei Boileau, Blair, Batteux, Rousseau, Jaucourt, Longinus, Sulzer, Mendelssohn, Kant,²⁵ Pope stb. gondolatainak felhasználására utalnak, s költészeti példatára is igen bőséges: Horatius, Szapphó, Anakreón, Pindaros, Petrarca, Sarbiewski, Klopstock, Malherbe,²⁶ Addison, Chiabrera stb.; a magyar szövegben viszont a hazai szerzők kapnak hangsúlyos szerepet.

Költészettörténettel, illetve műfajelmélettel foglalkozó szakirodalmunk eddig nem tudott erről a lappangó, 87 számozatlan lapból álló, 8° formátumú (15 × 18 cm-es méretű) dolgozatról.

Háttér

Az európai elméleti irodalomban a 18. század közepén jelentek meg az új tanok, melyek a szubjektív és emocionális elemek jelentőségét hangsúlyozták egyre jobban a művészetekben, így természetes, hogy a lírai műfajok is egyre nagyobb figyelmet kaptak.²⁷ A két, leginkább lírai műformának, az ódának és az elégiának formáit, egyes változatait elemezték, s nem csupán a külsődleges formai jegyek alapján, hanem az érzésfajták szempontjából.

Marmontel a francia *Enciklopédia* számára írta klasszicista szellemű költészettani cikket,²⁸ az óda legfontosabb jellemzőjének az emelkedettséget tartja, ihletőjének pedig a természet által sugallt érzelmet. Az anakreóni ódák lényege az egyszerűség, tárgyai a természet legvidámabb ábrázolásai, az emberi szív legártatlanabb mozdulásai, a derű, az öröm stb.

Az *Enciklopédia* „óda” szócikkét Louis de Jaucourt fogalmazta meg. Mivel szerinte az óda a legszenvedélyesebb érzelmek kifejezésére született, nem idegen tőle a lelkesedés, a fennköltség, a kezdetek merészsége, a kitérők, az elkalandozások és a költői ren-

²² MOL, C67, Litt. Pol. 1791. 136. N° 3.

²³ BELNAY György Alajos, *Auf die Abreise des Herrn Friedrich August Clemens Werthes*, Pestini, 1791.

²⁴ A címlapon: „De ea Lyricae Poeseos specie quam odam dicimus disserunt Georgius Belnai in Universitate Hungarica, 1791.”

²⁵ Csak 1795 után lett tiltott Kant filozófiája, melynek előadását betiltották a pesti egyetemen is. Vö. PAULER Tivadar, *A budapesti magyar királyi tudomány-egyetem története*, Bp., 1880, 351.

²⁶ Vö. Ráday Gedeon 1788-ban Kazinczyhoz írt levelével: „a' mostani élők Frantzia Országban [...] még most is (az egyetlen Jean Baptiste Rousseau ki-vévén) az Ódákra nézve Malherbénél jobb Poétát nem tartanak...” KAZINCZY Ferenc *Levelezése* (a továbbiakban: *KazLev.*), I, kiad. VÁCZY János, Bp., 1890, 183.

²⁷ MEZEI Márta, *Felvilágosodás kori líránk Csokonai előtt*, Bp., 1974, 17.

²⁸ Jean-François MARMONTEL, *Poétique française*, Paris, 1763, 408–453 (*De l'Ode*).

detlenség – csupa olyan jellemvonás, amelyet a későbbi műfajleírások az óda fő tulajdonságaiként jelölnek meg. Az ódát négy csoportba sorolta: a szent óda az Istenhez szól (ezt himnusznak hívják), az úgynevezett hősi óda, az erkölcsi vagy filozófiai óda és végül az anakreóni óda.

Sulzer szerint az óda legfontosabb jellemzője az emelkedettség, a szenvedély. Nagyon sokféléit ismerünk az emelkedett pindaroszi ódától a „bájos, tréfás anakreóni ódáig”. A dalt az óda egyik sajátos fajaként nevezi meg, nem lehet őket élesen elkülöníteni egymástól.²⁹ Lexikonának „Lied” szócikkében szintén azt hangsúlyozza, hogy nagyon nehéz meghatározni azokat a jellemzőket, amelyek a dalt elhatárolják a vele rokon ódától, ugyanis közöttük csupán fokozati különbség van, és nagyon sok a közös vonás. Mégis megpróbálja bizonyos külső és belső jegyek alapján (alkalmazásmód, strófászerkezet, ritmus, az érzelem erőssége és változása) elkülöníteni őket.³⁰

Charles Batteux francia esztéta klasszicista szellemű poétikáját Karl Wilhelm Ramler német költő fordította le és bővítette ki.³¹ Kiemeli, hogy a lírai költészet legfontosabb jellemzője az érzelm kifejezés. A lelkesedés (Begeisterung) az, amelyet valamilyen érzelem ébreszt bennünk. Amennyiben nagy és fontos tárgy érinti meg a költőt, képzelőerejét megnöveli, fölhevíti, eleven érzéseket kelt benne, amelyek visszahatnak képzelőerejére, és a tüzet megnövelik. Ez az emelkedettség jellemzi az ódát. Külön elemzi a pindaroszi és az anakreóni ódát, Horatius ódáit, illetve többek között Malherbe, Rousseau, Lange, Gleim ódáit.³²

Ugyanakkor Péczeli József,³³ Földi János és Csokonai Vitéz Mihály gondolatmenetén kívül a kor magyar irodalma meglehetősen szegényes műfajelmélet-történeti forrásokban,³⁴ ezért különösen fontos, hogy a Belnay-értekezés több mint kétszáz év után előkerült.

A dalformák igénye nálunk is igen határozottan jelentkezett, szerzőink (többek között Batsányi János, Földi János) sokoldalúan bizonygatták fontosságát, klasszikus mintáját is meglették (Anakreón),³⁵ ám mindez még korántsem jelenti, hogy tisztában voltak a műfaj sajátosságaival. Az elméleti, poétikai irodalom igen keveset mondott a dalformáról, s igen bizonytalanul jelölte ki helyét a poétikai rendszerekben. Maga az elnevezés is

²⁹ Johann Georg SULZER, *Allgemeine Theorie der schönen Künste*, I–IV, Leipzig, 1771–1774, III, 214–230 (*Lied*), 436–463 (*Ode*).

³⁰ SULZER, *i. m.*, III, 214–230.

³¹ Karl Wilhelm RAMLER, *Einleitung in die schönen Wissenschaften*, Leipzig, 1756.

³² Karl Wilhelm RAMLER, *Einleitung in die schönen Wissenschaften*, III, Wien, 1770, 3–91 (*Von der lyrischen Poesie*).

³³ Vö. PÉCELII József *A beszéllő-versezetről (vagy Epopéról) készített próba* című értekezését, amelyet Henriás-fordításának végére illesztett: *Henriás az az Negyedik Henrik frantzia királynak életének némelly része, melly Frantzia Versekből ugyan annyi számú 's lábú Versekbe foglaltatott Péczeli József által*, Győr, 1792², 207–309.

³⁴ SZAJBÉLY Mihály, „*Idzadnak a' magyar tollak*”: *Irodalomszemlélet a magyar irodalmi felvilágosodás korában, a 18. század közepétől Csokonai haláláig*, Bp., 2001, 156.

³⁵ Anakreón költészetét a 18. század közepén fedezik fel az irodalom számára Németországban. Hallóban indul meg a filológiai kutatás, majd a művek fordítása (Uz, Gleim, Rudnick, Ramler stb.). Vö. MEZEI, *i. m.*, 157–158.

kettős: hol dalként, hol ódaként jelölték a műfajt (tehát fogalmi tartalmuk legalább részben megegyezett), s mindkettő a „lantos poézis” körébe tartozott.³⁶ Belnay értekezésén is végigvonul ez a fogalmi tisztázatlanság, azzal a különbséggel, hogy ő a magyar szövegben következetesen végig „dal”-ként használja a latin „ode” kifejezést, nem téve lényeges különbséget közöttük. („A’ Dal /:Ode:/ a’ Lantos Költeményességnek /:Poësis Lyrica:/ feje és veleje, tulajdonképpen olly vers-Költemény, melly Lant, avagy valamely más muzsika eszközön, vagy hajdanként valójában énekeltetik, vagy a’ Költő /:Poëta:/ képzelete szerént, az éneknek leg alább tsak a’ hasonlatosságát-is követi.”) Ugyanakkor szembeveti, hogy állításai igazolására legtöbbször Horatius-ódákra hivatkozik (ugyanúgy, mint húsz évvel később Verseghy Ferenc az *Analyticában*).³⁷ Amikor azonban az értekezés végén magyar szerzőkkel igyekszik alátámasztani állításait, olyan példákat hoz fel, amelyek a dalköltészet körébe sorolhatók (Faludi Ferenc, Nagy János).

Kazinczy Ferenc már 1789-ben, Aranka Györgynek írt levelében figyelmeztetett e két típus elkülönítésének fontosságára: „szükség, hogy a *Gesang*-ot a *Lied*-től, *chant*-ot, a *chansonet*-től, a *canto*-t a *cansonetto*-tól a magyar is megkülönböztesse. Az első harsogó epopeákat, magasan repdeső ódákat – az utolsó szerelmes darabokat, nyugodalmas scénaírók írt énekeket jelent.”³⁸

Földi János poétikájában bizonytalanul vált szét a két csoport: az ódák közé sorolta a himnuszt, a „vitézi” ódákat, a ditirambot és a filozófiai ódát; a dalok körébe pedig a „nemzeti dalok, erkölcsi dalok, indulati dalok, pásztori dalok” kerültek.³⁹ Földi a lantos poézis (és az elégia) ismertetésénél annak érzelmi világából indult ki, s ebből határozta meg jellemző tulajdonságait. Ennek ellenére az érzelmeket ábrázoló műfajok szerinte mindenestül a „narratív” költészet körébe tartoznak.⁴⁰ A közvetlen megnyilatkozás, a spontán feltörő érzelmek, a vallomások jelleg még teljesen hiányzik a lírai formák köve-

³⁶ „Szemben az eposszal, amely szilárd műfaji konvenciókon alapult, [...] az óda és a dal meglehetősen bizonytalan körvonalakkal rendelkező kategóriák voltak, s ez meglátszott használatuk bizonytalanságaiban is.” Jól illusztrálja ezt Kazinczy idézett levele: „Még minekelőtte Poétai Daemonom el-hágy, közlöm alázatosan Excellentiáddal egy fordított Dalomat. Nem alhattam; elmémben forgott Horatiusnak Odája: O navis referent in mare te novi fluctus etc. – ’s míg meg-viradt és gyertyát gyújtottam, készen volt az ének.” (*KazLev.* I, 346.) Vö. DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*, Bp., 2009, 305.

³⁷ Verseghy az ódák jellemzéséhez tizenhárom Horatius-verset idéz, Belnay tizenhetet az énekek és az epódosok könyvéből.

³⁸ *KazLev.* I, 395.

³⁹ FÖLDI János, *A Versírásról*, Bp., 1962, 84. „A’ Lantos Versmív (Poesis Lyrica) [...] kiváltképpen kétféle: A’ tulajdonképpen való Óda, és a’ Dal. Amannak felségesebb tárgya, keményebb érzése, magasabb fel-emelkedések a’ gondolatoknak és kifejezéseknek. Ez könnyebb és tsendesebb érzéseken folytatattatik, és azért könnyebb ’s mértékletesebb hangja is vagyon. A’ leg felségesebb Nemek az Ódáknak, a’ Himnus, mellyeknek tárgya az Isteni Dítséret. Az után a’ Vitézi Ódák. Ezek között valók a’ Dithirambusok. A’ filozófiai Ódák. Második Nemek az Ódáknak a’ Dalok. Ezek, lelki Énekek, mellyek szinte a’ Himnusoknak magasságokra fel nem emelkednek, Nemzeti Dalok, Erköltsi Dalok, Indulati Dalok, Társasági Dalok, Pásztori Dalok.”

⁴⁰ MEZEI, *i. m.*, 38.

telményeiből. Földi műfajelméletének döntő részét Eschenburg kézikönyvéből⁴¹ fordította. Az alapvetően arisztotelészi normatív rendszer keretei között gondolkodó 18. századi műfajelméletek legfőbb feladatuknak a lírai műnem elkülönítését tekintették.⁴² A hármas (illetve négyes) műfaji rendszer létrehozása először Baumgartennek és a francia Batteux-nek sikerült. Ez utóbbira támaszkodva Eschenburg is különválasztotta a lírai műnemet, s a kialakított műfaji csoportok közé nem igyekezett éles határokat vonni, sőt éppen arra figyelmeztetett, hogy azok kölcsönösen átnyúlhatnak egymásba. A lírai költeményekről szólva két fő nemet különített el, a *dalt* és az *ódát*.⁴³

Ugyanez a kettős felosztás megjelenik Csokonai rendszerezésében is: „Két fő Nemek van az éneklő Versezeteknek, ahozképest, a’ mint vagy felemelkedik, és magán kívül ragadtatik a’ mi lelkünk, vagy pedig tsak tsendes és kellemetes elborulásba jön az előtte lévő tárgy által. Az első esetben, a’ tárgynak nagy és felséges volta miatt, érzéseink erősebbek, gondolatink fentebb járnak, melly miatt a’ szók és kifejezések hathatós, szabad, mérész és vakmerő formát és menetelt vesznek magoknak, és a’ Szerző egész meglelkesedésben áll előttünk: így készül az *Óda*, melly alatt az énekeknek fellengősebb nemét szoktuk érteni. Mikor pedig érzéseink lágyabbak, szelídebbek, nyájasabbak; a’ tárgy vagy tsekély vagy előttünk tsekélyebb oldaláról vevődik fel; s annál fogva énekünk is, és előadásunk módja könnyebb és halkabban folyó, akkor az *Óda*’ erejét és magosságát el nem érjük, és a’ mit készítünk, annak neve nálunk *Dal*, az idegeneknél *Lied*, *Song*, *Chanson*, *Canzone* vagy *Canzonetta*.”⁴⁴

Ugyanakkor már Mezei Márta felhívta a figyelmet arra, hogy Csokonai poétikai tervezete arról árulkodik, hogy a költő nemcsak a korabeli esztétikai elméletek összefoglalására, hanem kiegészítésére, továbbfejlesztésére is készült.⁴⁵ Csokonai „képletesen fogalmazva egyértelműen letért a nagy tekintélyű antik szerző által kijelölt útról”, amikor a költészet fő neveit belső és természeti jellemzők alapján igyekezett elkülöníteni.⁴⁶

Az óda és a dal megkülönböztetését a Sulzer által kijelölt szempontok alapján kísérelte meg Verseghy Ferenc *Analytica Institutionum Linguae Hungaricae* (A magyar nyelv törvényeinek elemzése) című háromkötetes munkájában, amelyet az 1810-es években írt.⁴⁷ Ebben már világosan elkülönítette e két műfajt, s az összes külső és belső tulajdon-

⁴¹ Johann Joachim ESCHENBURG, *Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften*, Berlin-Stettin, 1783.

⁴² SZAJBÉLY, *i. m.*, 146.

⁴³ ESCHENBURG, *i. m.*, 146. „De általában két fő nemét különíthetjük el a lírai költeményeknek, amelyek tartalom és előadás tekintetében határozottan különböznek; mégpedig a tulajdonképpeni óda és a dal. Amannak tárgyai fennköltebbek, érzései erősebbek, a gondolatok és a kifejezés magasabb lendületet vesz; emezt általában könnyedebb és szelídebb érzések ihletik, és ezért könnyedebb, mérsékeltebb a hangvétele is.”

⁴⁴ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Jegyzések és Értekezések az Anákreoni dalokra = Uő, Tanulmányok*, kiad. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, Bp., 2002 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 86–87. Ugyanakkor érdekes, hogy Csokonai maga sem használja mindvégig következetesen a dal fogalmát, előfordul, hogy a jegyzetekben „Anákreón Ódairól” beszél, vö. *i. m.*, 94.

⁴⁵ MEZEI, *i. m.*, 36.

⁴⁶ SZAJBÉLY, *i. m.*, 154.

⁴⁷ VERSEGHY Ferenc, *Analytica Institutionum Linguae Hungaricae*, I–III, Buda, 1816–1817. A lírai költészeti alkotásokról a III. kötetben van szó, magyar fordítását lásd VERSEGHY Ferenc, *A magyar nyelv törvényei-*

ságot, amelyet Belnay a dal fogalomkörébe utalt, Verseghy egyértelműen az ódához rendeli. (Például: „[Az ódaköltő] amit mond, költőibben mondja, élénkebb vonásokkal festi, szokatlan árnyalatokkal adja elő, végül elevenebb indulattal rajzolja meg, egyszóval a beszéd szokásos módjától minden tekintetben messzebbre távolodik, mint más költő.”⁴⁸ Ugyanez Belnaynál: „a’ Dal a’ Vers-szerzés mesterségének egy leg főbb ereje, és hogy a’ Lantos Költő inkább, mint akármely más, tartathatik Költőnek, tudni-illik azon értelemben, hogy az ő beszéde, sokkal inkább Kőlteményes /:Poëticus:/ az érzések, és ábrázolatok benne elevenebbek, a fordulások szokatlanabbak. Minden Kőltemény Nemnél meszszebb, és bátrabban el távozik a’ Dal a’ Közönséges gondolkodásnak és beszédnek módjától.”)⁴⁹

Az ódákat Verseghy három nagy csoportba osztja tárgyuk szerint: gondolati, képzeleti és érzelmi óda; a dalokat viszont négy csoportba sorolja: az istentiszteleten elhangzó dalok, a harci vagy győzelmi dalok, az erkölcsi dalok és a „társas örömökre felhívó dalok” csoportjába⁵⁰ (ez utóbbi osztályozás nagyon hasonlít Földi rendszeréhez).

A magyar poétikai irodalom a dalformák belső természetéről általában keveset szól. Érzésfajtájának egyes sajátosságait Csokonai Eschenburgra hivatkozva határozza meg az *Anakreoni dalok* elé írt jegyzéseiben: „A’ természet’ látásából indult örömök, a’ nyájasságnak, barátságának, édes indulatoknak érzése, a’ társasági élet’ vidámságának kóstolása, az abból származott játék, enyelgés, jó kedv, és felvidulás – ezek a’ Dalnak szokott foglalatjai...”⁵¹

A nyugat-európai műfajelméletek közül a Földi és Csokonai által is kiaknázott Eschenburgon kívül a Ramler által németre fordított Batteux-nek volt a legnagyobb hatása Magyarországon.⁵² Révai Miklós fordította le munkájának a pásztorköltészetéről szóló részét (*A pásztorköltészetéről szóló oktatás*), amelyet az 1786-os Faludi-kiadásának végére illesztett be.⁵³ A *Kőlteményes Gyűjtemény* 1785. évi felhívásának tanúbizonyossága szerint⁵⁴ a Beniczky Péter, Balassi Bálint és Rimay János műveit tartalmazó kötethez a lantos költészetéről szóló tanulmányt csatolta volna, ugyancsak Batteux nyomán, de ez sosem jelent meg. (A tervezett *Magyar Kőlteményes Gyűjtemény* második darabjában „Elő beszédeim, és helylyel közzel bé iktatott Jegyzéseim kívül, leg végett elő kelek magam Fordításával is: ugyan azon Nagy nevezetű Battó Úrnak, kit felylyebb is elő hozék [ti. a pásztorköltészetéről szóló fordítás kapcsán – L. V.], a Lantos Kőltésről való

nek elemzése, III. rész, 7. füzet (*A magyar nyelv művészi felhasználása*), szerk. SZURMAY Ernő, Szolnok, 1977, 749–776.

⁴⁸ VERSEGHY, *A magyar nyelv...*, i. m., 753.

⁴⁹ A két szöveg tartalmi hasonlósága abból fakad, hogy egy közös forrásra mennek vissza, Sulzer „óda” szócikkére. A későbbiekben is számtalan esetben bizonyítható, hogy mindketten az *Allgemeine Theorie der schönen Künste*t használták egyik forrásul.

⁵⁰ VERSEGHY, i. m., 759–761, 772–776.

⁵¹ CSOKONAI VITÉZ, i. m., 87.

⁵² SZAJBÉLY, i. m., 158.

⁵³ FALUDI Ferenc *Kőlteményes maradványi*, I–II, kiad. RÉVAI Miklós, Győr, 1786.

⁵⁴ RÉVAI Miklós, *A Magyar Kőlteményes Gyűjtemény’ közre botsátatásának újonnan hírré adatása*, Győr, 1785.

Oktatásával. [...] Az én Fordításom bővebb annyiból, hogy Ramler utánn a Német Pél-dákat is hozzá toldottam”.)

Többek között Batteux–Ramler volt az egyik fő forrása a költészet lényegére rákérde-ző legterjedelmesebb (és egyben legalaposabb) korabeli magyar gondolatmenetnek, Verseghy Ferenc *Mi a' Poézis? és ki az igaz Poéta?*⁵⁵ című könyvének is.⁵⁶ Verseghy a poézis fogalmi körülírása során azt a gondolatot vizsgálja meg, miszerint a költészet (költés) és a „versezés” egymással nem azonos értékű fogalmak, és a költészet fő „benső bélyege”, az „aestheticabéli erő” nem vezethető le közvetlenül a külső forma szabatos-ságából.⁵⁷ Egy művet elsősorban tartalmi, a lélek „poétai állapotára” vonatkozó tulajdon-ságai emelnek be a poézis körébe, s Verseghy meghatározása szerint „A' szép Mesterség-eknek legközelebbvaló tzéllýok az: hogy a' szíveket hathatósan megillessék...”⁵⁸ A tartalmi, belső meghatározás igen nagy jelentőségű gesztus, és az esztétika szubjek-tivizálása felé nyit utat.⁵⁹

A' Dalról című értekezés forrásai

Belnay disszertációja első részének (címe: *A' Dalról*) forrásai három csoportba oszt-hatók.⁶⁰ Egyelőre úgy tűnik számomra, a szöveg alaprétegét (vázát) két nagy szövegcsop-ort képezi: egy 1787-ben megjelentetett, az iskolai oktatásban gyakran használt költé-szetelméleti munka, az *Institutiones ad eloquentiam*,⁶¹ és a francia *Enciklopédia* Louis de Jaucourt által írt „óda” szócikke.⁶²

A latin poétikai kompendiumban az óda a kisműfajok között feltételezett hierarchiá-ban az első helyre került. A szerző már nem a lírai költészetéről beszél, és nem sűriti az ide tartozó kisműfajokat az ének (ode) kategóriájába, hanem az óda műfajáról, illetve megnyilvánulási formáiról értekezik.⁶³ Ezzel a latin humanitas poétikáiból a 18. század végére eltűnik az egységesebb lírafogalom megteremtésének igénye, s az egységes mű-nemfogalom kialakításának lehetősége is. Ebben az összefoglalóban már az ódafogalom

⁵⁵ VERSEGHY Ferenc, *Mi a' Poézis? és ki az igaz Poéta?*, Buda, 1793.

⁵⁶ Részletesen szól róla MARGÓCSY István, *Verseghy Ferenc esztétikája*, ItK, 1981, 548–553. Továbbá: SZAJBÉLY, *i. m.*, 61–68.

⁵⁷ MARGÓCSY, *i. m.*, 551.

⁵⁸ VERSEGHY, *i. m.*, 14.

⁵⁹ MARGÓCSY, *i. m.*, 552.

⁶⁰ Szilágyi Márton példaértékű forrásvizsgálatában leltem fogódzókra a Belnay-szöveg forrásait kutatva: SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, 1998 (Csokonai Könyvtár, 16). Eb-ben: *Közelítések A' Nemzet' tsinosodásához* című fejezet, 404–424.

⁶¹ *Institutiones ad eloquentiam*, I–II, Budae–Tyrnaviae, 1787. Az ódáról szóló fejtegetések a második kö-tetben, a *De minoribus Poëticae operibus* című fejezetben található (De Odis, 278–289). (A továbbiakban: *Institutiones*.)

⁶² *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, XI, Paris, 1765, 344–347. (A továbbiakban: *Encyclopédie*.)

⁶³ Az 1787-es *Institutiones* ódafejzetéről lásd TÓTH Sándor Attila, *A latin humanitas poétikája, II/1. Poesis specialis artis poeticae: Poesis narrativa et lyrica*, Szeged, 2000, 212–215.

jelenti a lírikumot, amely a hagyományos görög *dal*, *ének* jelentésű szó gyűjtőfogalmán alapul.⁶⁴

A *Institutiones* részletesen szól a lírai vers sajátosságairól (*proprietas*), amelyek egyenként vagy összeségükben jellemezznek minden ódát.⁶⁵ Ezek a következők:

- a költői hevület (*enthusiasmus*) – Belnaynál: „elragadtatás” vagy „költői dühösség”;
- a kezdés bátorsága (*audacia exordiendi*) – „kirohanása a dalnak mérész, szokatlan és kevély”;
- a lírai ugrások (*saltus*) – „ugrás avagy nyílás maradványok”;
- a kitérések (*digressiones*) – „félreccapás”;
- és az érzelmek egysége (*unitas affectuum*) – „az érzés egyessége a dalban”.

Ezekon kívül Belnay szól még a „költeményes összezavarodásról” is (*confusio*), ez az *Institutiones*ban nem szerepel, viszont megtalálható Belnay másik fontos forrásában, Batteux-nél.⁶⁶ (Pontosabban Batteux munkájának német fordítójánál, Ramlernél.)⁶⁷ Batteux–Ramlér is a lírai vers meghatározása után („Was ist die lyrische Poesie”) annak belső sajátosságait ismerteti. Először a lelkesedésről (*Begeisterung*) szól, majd a költői kezdésről (*Eingänge*), ugrásról (*Sprunge*), a tárgytól való elkalandozásról (*Ausschweifungen*) és a költői rendetlenségről (*Unordnung*) szól. Kimutathatók szó szerinti egyezések Belnay és Batteux–Ramlér szövegében ott is, ahol Belnay nem hivatkozik név szerint a német (francia) eredetire. (Például Batteux–Ramlernél: „Der Eingang in die Ode ist Kühn”,⁶⁸ Belnaynál: „A’ kezdete, vagy is inkább ki rohanása a’ Dalnak mérész”, illetve Belnay is a sebesen rohanó folyó hasonlatát idézi meg, mint Batteux.)

Belnay az *Institutionest* leginkább vázként használta, dolgozatában szó szerinti egyezések csak az elragadtatásról szóló részben mutathatók ki, illetve abban a gondolatkörben, ahol a kompendium a lírai vers erényeivel (*virtutes*) és jó tulajdonságaival (*dotes*) foglalkozik.⁶⁹ Ezek pedig a *fenségesség* (*sublimitas*), a *nagyszerűség* (*maiestas*), a *kellemetesség* (*suavitas*) és a *rövidség* (*brevitas*). Belnaynál: „A’ melly gyöngyökkel és bokréttákkal meg illik a’ Dalnak ékeskedni, azok e’ következők: Elme-villám /sublimitas/, Felsőgesülés /majestas/ és Kellemetesség.”

Tóth Sándor kiemeli, hogy a latin kompendium egyik erénye, hogy az óda jellemzőjeként nem csupán a suavitást jelöli meg, hanem a sublimitas és a maiestas is tulajdonságává válik e versformának. Ezzel szűkíti a műfaj korábban még műnemfogalomnak tűnő parttalanságát, s négy fő formáját nevezi meg.⁷⁰

⁶⁴ Az *Institutiones* ódadefiníciója: „Carmen affectibus humanis exprimendis totum quantum natum.” („Az emberi érzelmek kifejtéséből létrejött teljes terjedelmű ének.”) Vö. *Institutiones*, II, 279.

⁶⁵ Grigely József 1807-es poétikai tankönyvében szó szerint megismétli az 1787-es *Institutiones* leírását az ódáról. Vö. GRIGELY József, *Institutiones poeticae in usum gymnasiorum Regni Hungariae*, Budae, 1807, 165–171.

⁶⁶ Charles BATTEUX, *Les beaux arts, réduits à un même principe*, Paris, 1746.

⁶⁷ Batteux munkája Magyarországon a német Ramlér fordításában vált népszerűvé: Karl Wilhelm RAMLER, *Einleitung in die schönen Wissenschaften*, I–IV, Wien, 1770. A lírai poézisről a III. könyvben van szó.

⁶⁸ *Uo.*, 23.

⁶⁹ *Institutiones*, II, 284–286.

⁷⁰ TÓTH, *i. m.*, 215.

Belnay az ódafajták osztályozását szintén innen veszi át, négy csoportba sorolva az ódákat: az isteni vagy égi dolgokról éneklő himnuszok, a hősi ódák (amelyek a hősök vagy a jeles férfiak tetteiről és dicséretéről szólnak), a filozofikus ódák (ahol a költő az erény szeretetétől vagy a bűnök gyűlöletétől lángol) és végül az anakreóni ódák.⁷¹

Mint említettem, a Belnay-szöveg másik fő forrása a francia *Enciklopédia* Jaucourt által írt „óda” szócikke.⁷² Jaucourt is a hagyományos definíciót fogadja el, miszerint „az óda egy énekelt vers, melyben lant kísérte az éneket”. (Vö. Belnay értekezésének már korábban idézett első mondatával.) Ezután Jaucourt ugyanazzal a Boileau-idézetrel folytatja szócikkét, amelyre Belnay is hivatkozik, majd hosszan ír az óda belső tulajdonairól: az elragadtatásról („l’enthousiasme ou fureur poétique”), a merész kezdetről („Le début de l’ode est hardi”), a kitérőkről („les écarts”), az elkalandozásokról („les digressions”) és a költői rendtelenségről („le désordre poétique”). Belnay egész bekezdéseket épít be a szócikkből saját gondolatmenetébe, jól példázza ezt a következő szöveghelyek összevetése:

Jaucourt

„Az óda eleje merész, mert amikor a költő megragadja a lantját, feltételezzük, hogy erősen megérintette a téma, amelyet tárgyal. Érzelve kirobban, nekiindul, mint egy áradat, mely átszakítja a gátat, következőképpen alig lehetséges, hogy az óda magasabbra jusson az elejénél, de a költőnek is, ha van ízlése, meg kell állnia azon a ponton, ahonnan ereszkedni kezd.”⁷³

„Az óda kitérői egyfajta űrt jelentenek két, egymással közvetlen kapcsolatban nem álló gondolat között. Ismerjük a szellem sebességét. Amikor a lelket fűti a szenvedély, ez a sebesség összehasonlíthatatlanul nagyobb. A szenvedély hajtja és sürgeti a gondolatokat, mivel nem lehet mindet kifejezni, a költő csak a legszembevetőbbeket ragadja meg, olyan

Belnay

„A` kezdete, vagy is inkább ki rohanása a` Dalnak merész, szokatlan, és kevés. Mert valahányszor a` Költő lantját Dallásra elő rántja, mindanyiszor egészszen el-foglaltatik azon tárgy által, melyet felhevült képzelődése elejébe terjesztett; azért akkor az egész érzése nagy elevenséget vévén, foly mint a` zuhano patak, mely minden elejébe akadtakat fel-dúl. És valamint hogy a` sebess folyamat` öbletlensége minden utjába kerülő vizeket fel-zabálván, nagyobb vagy kisebb mértékben meg-árad; úgy a` Dalis a` maga folytában, hol nagyobb, hol kisebb mértékben indulatos; hol nagyobb, hol kisebb mértékben haborgó, mindég pedig zugó, és hevensen forró. Arra való nézve mikent sajdította a` Költő maga érzését tsilapodni, és hevét mintegy le felé szállingózni, a` Dallásával mindjárt hadjon-fel, ha Vers-Költeményét Dal név alatt kívánja esmértelessé tenni.”

„Az ugrás a` Dalban olly valami, mint egy köz-üresség, a` vagy nyílás két ollyatén képzeletek között, mellyek közletről egybe foglalva nintsennek. Melly sebessége légyen az elmének, tudva vagon; de az a` sebesség még sebessebbé válik ollykor, midőn az elme tüzes indulatival fel-hevült. Ezen fel-hevültség akkor a` képzeletekben kényyre dul, ful, és azokat

⁷¹ *Uo.*, 287–288.

⁷² *Encyclopédie*, 344–347. Belnay felhasználta ebből a 344–345. lapokat.

⁷³ „Le début de l’ode est hardi, parce que quand le poëte saisit sa lyre, on le suppose fortement frappé des objets qu’il se représente. Son sentiment éclate, part comme un torrent qui rompt la digue : & en conséquence il n’est guère possible que l’ode monte plus haut que son début ; mais aussi le poëte, s’il a du goût, doit s’arrêter précisément à l’endroit où il commence à descendre.” Vö. *Encyclopédie*, 345.

sorrendben fejezve ki őket, ahogy lelkében megjelentek, kihagyva azokat, amelyek kapocsként szolgáltak, ezek felemásaknak és rendetleneknek tűnnek. Csak távolból jelennek meg, ezért némi űr támad közöttük, melyet az olvasó könnyedén kitölt, ha van szelleme (lelke) és megragadta a költő képzeletét.”⁷⁴

nyakra főre hányva; mind-hogy pedig osztán az mindenikének ki-nyomása vagy szükségtelennek látszana, vagy lehetetlennek azért a' Költő tsak a' válogatottját ragadja üstökön, és azt, hogy, a' mint jött, úgy mennyen, rend iránt való törődés nélkül maga szelének ereszti, reá se tekintvén azon aprólékosságokra, mellyek amazon válogatottaknak öszve kaptoltatásokra közbe vetendők volnának. És innét vagon osztán az, hogy az ő képzeleti rendetleneknek és kötetleneknek látszanak, hogy azok között valamely ürességek, a vagy nyílások találatnak, de a' mellyeket a' Költő, hevétől el-ragattatván, szántsándékkal ugrott-által, és a' körülők való tapogatodást az utána ballagó olvasókra bizza.”

Ezen kívül még hosszan lehetne sorolni a példákat, hol használta forrásul Belnay az *Enciklopédiát*, bizonyítja ezt számtalan szövegszerű egyezés, amelyet az értekezés jegyzeteiben külön jelölök.

Belnay forrásainak következő csoportját alkotja a korabeli iskolarendszer által közvetített, általánosan ismert antik műveltséganyag (Horatius, Vergilius, Cicero, Anakreón), s bár ezek az idézetek nem igényelték, hogy származási helyüket pontosan feltüntesse, Belnay néhol mégis megtette ezt (ezzel is bizonyítva eruditusságát a bíráló bizottságnak). Természetesen legtöbbet Horatiusra hivatkozott, huszonöt évvel később Verseghy műfajelméletének az ódáról szóló részeiben szintén ő a fő példakép.

A harmadik csoportba sorolhatók azok a jelölt szövegátvételek, ahol Belnay megadja a referenciát: így tesz például a Boileau-idézetek vagy a Batteux-tól (vagyis Ramlertől), illetve Jaucourt-tól, Sulzertől vagy a Jean-Baptiste Rousseau-tól vett idézetek esetében. Ezekben az esetekben a tekintély jelenléte hozzátartozik a szöveg tartalmához.⁷⁵

A' Dalról című értekezés tartalmi ismertetése

Belnay értekezése az ódáról két nagyobb, azonos terjedelmű részre tagolódik. Az első rész négy fejezetben vizsgálja, elemzi a dal mibenlétét, belső és külső tulajdonságait. A második rész önálló egységet képez, *A' bé-vett Szerzők' /:Authorok'/: magyarázatjának példája* cím alatt, ám a címmel ellentétben egyetlen költő, Anakreón második éne-

⁷⁴ „Les écarts de l'ode sont une espèce de vuide entre deux idées, qui n'ont point de liaison immédiate. On sait quelle est la vitesse de l'esprit. Quand l'âme est échauffée par la passion, cette vitesse est incomparablement plus grande encore. La fougue presse les pensées & les précipite : & comme il n'est pas possible de les exprimer toutes, le poëte seulement saisit les plus remarquables, & les exprimant dans le même ordre qu'elles avoient dans son esprit, sans exprimer celles qui leur servoient de liaison, elles ont l'air d'être disparates & décousues. Elles ne se tiennent que de loin, & laissent par conséquent entr'elles quelques vuides qu'un lecteur remplit aisément, quand il a de l'âme & qu'il a saisi l'esprit du poëte.” Vö. *Encyclopédie*, 345.

⁷⁵ SZILÁGYI, *i. m.*, 414.

kének vizsgálatából áll. A két értekezés tartalmilag és gondolatilag is nagyon különbözik egymástól, így külön tárgyalom a kettőt.

Belnay az első részben (*A' Dalról*) a dal meghatározása után („A' Dal tehát nem egyéb, hanem tsupa eleven érzésű belső indulat; a' vagy énekül fel vett versekben látzató rövid eleven ábrázolat”) Horatius verseinek elemzésén keresztül boncolgatja a dal és a dalköltés természetét.⁷⁶ Magyar példákat is felhoz állításai igazolására: Révai Miklós versét Rájnis Józsefhez, amelyet annak okán írt, hogy Rájnis elkészítette a Vergilius-eklogák magyar fordítását.⁷⁷ Ezzel kapcsolatos tételmondata: „Ezekből tehát nyilván Ki tetszik, hogy az illetén nemű Vers-Költeményeknek a' tulajdona nem egyedől a' tárgynak, mellyről van a' Dal, méltóságában, sem a' mivoltnak, melly elő-adatik, fontosságában légyen helyheztetve, hanem abban a' fel hevültt, és Különös elevenségű Költő elméjében, melly magát az alatsónyságot is azon oldalról, és olly bé hatólag tudja szemlélni, hogy az által az ő Képzelődése leg tehetőssebben fel hevülhessen, és az érzése leg foghatóssabban fel emelkedhessen.” A Sulzertől átvett gondolat szerint a művészetek célja a szív megilletése, az érzelmek mozgásba hozása, az érzékenység felébresztése, mivel a művészet célja az egész emberre irányul, a művésznek az ember összes érzelmét és affektusát kell megérintenie.⁷⁸

Ezek után a dal belső sajátosságaira tér rá (az elragadtatás, a merész kezdet, az ugrások, a „félrekapások”, a „költeményes összezavarodások”, az érzelmek egysége), s ezeket egyenként jellemzi.⁷⁹ Mindegyik sajátosságot elemezve bőséges verspéldatárral szolgál: Belnay egyértelműen szépirodalmi szempontok alapján válogat az európai és a magyar irodalom történetéből. Bár név szerint sehol sem említi dolgozatában Szerdahely Györgyöt, vélhetően az ő írásai alapján került be a magyar művészetelméletbe a művészet öntörvényűsége, az esztétikai autonómia eszméje.⁸⁰ A Belnay által tárgyalt anyag korszerű gondolkodásra vall: szinkronban volt a kortárs (német, angol stb.) szépirodalmi és szakirodalmi termékkel, illetve érdeklődése saját korának szépirodalmáig terjed (Révai Miklós, Baróti Szabó Dávid, Rájnis József, Nagy János).⁸¹

⁷⁶ Hasonló metodikát alkalmaz – már mint egyetemi professzor – Schedius Lajos 1794–95-ben, mikor a *Poesis lyrica* című előadásjegyzetében Horatius ódáinak elemzésein keresztül vizsgálja tárgyát. OSZK Kézirat-tára, Quart. Lat. 3957. Erről részletesen lásd BALOGH Piroska, *Horatius noster: Schedius Lajos Horatius-előadásai 1794–1795-ből*, Antik Tanulmányok, 2002, 297–310.

⁷⁷ Révai versét Kazinczy Ferenc tette közzé az induló Orpheusban (1790, I. kötet). Az alkalmi üdvözlővers közlése Debreczeni Attila szerint a szerkesztő részéről tudatos állásfoglalás Batsányi ellen, miután az a Magyar Museumban közölte Vergilius első eklogájának Rájnistól és Baróti Szabótól való két fordítását, valamint az eredetit, a szembeállítás bevallott szándékával. Vö. *Első folyóirataink: Orpheus*, kiad. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2001 (Csokonai Könyvtár: Források, 7), 425.

⁷⁸ MARGÓCSY, *i. m.*, 21.

⁷⁹ Szerdahely György 1776-os *Tentamenjéből* kiderül, hogy a líraiságot a gondolkodás és a beszéd (azaz a nyelvhasználat) sajátos módjaként definiálja, s e sajátosságot belső tulajdonságokban és esztétikai minőségekben próbálja kimutatni, például a merészségben, az ugrásban, a nagyszerűségben, a bőségben, a gyengédségben. Sajnos Szerdahely tervezett líratanulmánya nem született meg végül. Vö. MARGÓCSY, *i. m.*, 24.

⁸⁰ *Uo.*, 12.

⁸¹ Belnay tájékozódásának alapjául még kétségbevonhatatlanul az antik szerzők (Horatius, Anakreón) szolgálnak, de saját korának alkotásai között is sok olyat talál, ami eléri a régiek szintjét.

Az elragadtatás avagy a költői dühösség az egyik legfőbb tulajdona a dalnak („ebben áll a’ Dal tsinalatjának leg nagyobb munkássága”). Belnay Horatius *Ad Liberum patrem* című ódájának kezdősorát idézi Batteux–Ramler nyomán: „Quo me Bacche rapis tui / Plenum? Quae Nemora, aut quos agor in Specus velox / mente nova?”⁸² („Bacchus, merre ragadsz, veled / telten? Mily ligetek, mily üregek közé / hurcolsz új, sebes érzelem?”)⁸³

Az enthusiasmus kérdésköre nagy figyelmet kapott a korban, például Péczeli József 1792-ben a Mindenés Gyűjtemény VI. kötetében is közölt egy tanulmányt róla (az *Enthusiasmusról* címmel). Az értekezés szerint az enthusiasmus, a költői elragadtatás a poézis maga, ez avat igazán költővé valakit. „Bátor fel-találtassanak valakiben minden egyéb minéműségek; de ha ez meg nints benne, úgy soha nem lesz Poéta: ellenben pedig, bár sok hijánosságok légyenek is valakiben, de ha az ő mejje lángol belől e nemes tüzzel, ne féljen...”⁸⁴ Tehát már megkülönbözteti a verselőtől a „Poéta belső érdemével”, az ihlettel, tüzzel rendelkező poétát, csak az ilyet tartván költőnek.⁸⁵

A kezdés bátorsága a költői elragadtatás következménye, mert „a költő, miután az énekléshez látva felveszi lantját, a maga elé tűzött tárgy erősen megindítja lelkét, és mintegy a hegyi patak módjára, mely elsöpri a gátat, a hangulat által elragadja a felfelé törő lendület.”⁸⁶ Ugyanígy az áradó patak/folyó képzetét használja fel a költő érzéseinek mozgását illusztrálандó. Belnay itt is további példákat sorol: Horatius mellett egy lengyel jezsuita neolatin költőre, Sarbieviusra („ama közelebbi leg-jobb Deák Lantos”) is hivatkozik.⁸⁷ Ezután közli Horatius *Ad rem publicam de bellis civilibus* című versét Révai Miklós fordításában, majd Baróti Szabó Dávid *Fuskus Aritiushoz* című Horatius-fordítását.

A költői ugrásról szólva ismét Batteux–Ramler megállapítását veszi át („Az ugrás a’ Dalban olly valami, mint köz-üresség, a’ vagy nyilás két ollyatén képzeletek között, mellyek közletről egybe foglalva nintsenek”), példaként Horatius *Ad Alexandrum Paridem* című ódájára és Sarbievius versére hivatkozik. Jaucourt „óda” szócikke alapján kiemeli, hogy ezen „ugrásoknak [...] tsak azon tárgyakban van helye, mellyek valamely heves indulatok gerjesztésére leg alkalmatossabbak; mert azok a’ fel zavarodott léleknek a’ miveleti, már pedig a’ lélek heves fel-háborodása nem akár minőben, hanem tsak a’ súlyos tárgyakban tamadhat.” Ezért Anakreónnál erre példát nem találhatunk, mert „azokban a’ lélek egészszen el-lágyúl, és a’ gyönyörűségekből olvadozik...”

A félrecsapás a más témára való hirtelen átcsapást jelenti. Belnay az 1787-es *Institutiones* és a francia *Enciklopédia* „óda” szócikke alapján két típust különböztet meg: *szen-tenciák* vagy *általános igazságok* alkalmazásánál, illetve *történeti tettek és történetek*

⁸² RAMLER, *i. m.*, III, 49.

⁸³ KURCZ Ágnes fordítása.

⁸⁴ Mindenés Gyűjtemény, VI, 1792, 370–371.

⁸⁵ BÍRÓ Ferenc, *Péczeli József*, ItK, 1965, 573.

⁸⁶ TÓTH Sándor Attila fordítása az 1787-es *Institutiones* ódaféjezetéről szóló részben. TÓTH, *i. m.*, 214.

⁸⁷ Mathias Casimir Sarbievius (lengyelül Sarbiewski, 1595–1640). A „Horatius Sarmaticus” dísznéven igen korán európai hírnévhez jutott tudós költő és poétikaszerző három évig élt Rómában, s ott VIII. Orbán pápa köréhez tartozott.

beiktatásánál alkalmazhatók a kitérések. (Belnayál: „Ezen félre tsapásoknak két neme vagy on, némellyek tudni-illik a’ Köz-hellyekre, Közönséges igazságokra esnek [...]. Némelly félre-tsapások pedig esnek valamelly meg-irtt történetekhez.” Kiemelés tőlem – L. V.) A kitérésnek ezen fajtáit Horatius versein keresztül mutatja be, szintén az *Institutiones* nyomán.⁸⁸

A költeményes összezavarodásokról az *Institutiones* nem szól, ennél a résznél ismét Batteux–Ramler a forrása („midő n a’ Lantos Költő a’ maga hevében el ragadtatik, az indulatokat azon szerrel, a mint elő-tolongolnak, ki nyomásaival egymásra hasábollya [...]. És ez a’ mivoltnak Kőlteményes őszsze zavarodása, melly által a’ Szovak szokatlannúl széllyel hanyattattnak, és a’ magok természetes rendjek szerént éppen nem helyhezettnek”). Belnay kiemeli, hogy ezen tulajdonságok mindegyikének nem kell feltétlenül megjelennie egy-egy dalban.

Az érzelmek egysége úgy kívánatos az ódáknban, mint a cselekmény egysége az eposzban vagy a drámában. Belnay itt megismétli az *Institutionest* („Unitas affectuum in Odis ita desideratur, ut unitas actionis in Epopoeia vel Dramate”),⁸⁹ de „azt még is nem olly szorossan kel érteni, mintha azon egy Dalban ugyan azon egy gondolatoknak, ábrázolatoknak, képzeleteknek, és fordulásoknak egész végiglen kellene meg-maradniok”.

Végül Belnay még a „híhetőséget” is a költői vers belső tulajdonságai közé sorolja, noha ez sem az *Institutiones*ben, sem a francia *Enciklopédiában*, sem Batteux–Ramlernél nem fordul elő. („Híhetőség akkor van a’ Dalban, midő n a’ Tárgy, melly a’ Lanton pengettetik, ollyan hogy azon indulatot valóban gerjezthette; és midő n a’ gondolatok, a’ rajzolatok, és Képzeletek valamint magok egymással, úgy az indulattal is őszsze férkezhetők.”)

Annak bizonyítására, hogy a dalnak rövidnek kell lennie („A’ léleknek felette eleven érzése, melly Dallani készttet, igen tartós nem lehet, nem is bírhatja az elme sokáig azon hevét, mellyel az el ragattatott Költő fel-gyulada. [...] Tehát a’ Lantos Vers-Kőlteményeknek [sic!] rövidedeknek kell lenni”), forrásai, Batteux–Ramler és Jaucourt nyomán⁹⁰ Cicerót idézi („a’ lélek túze hamar el aluvó”).

A következő gondolatkör a lírai vers erényeivel (virtutes) és jó tulajdonságaival (dotes) foglalkozik, melyek közül az *Institutiones* nyomán hármát emel ki: az úgynevezett „elme-villámot” (sublimitas), „felségesülést” (majestas) és „Kelemetességet” (suavitas).

Az elme-villámnak két típusát különbözteti meg az *Institutiones* nyomán Belnay: a képzeleti és a gondolati elme-villámot. A képzelet emelkedettsége az, amikor a képzelet a lelket a dolgok általános ideája fölé emeli. Ilyen képet gyakran találunk Horatiusnál, példaként a „Si fractus illabatur orbis / Impavidum ferient ruinae” sorokat idézi.⁹¹ A gon-

⁸⁸ Az 1787-es *Institutiones* példái Horatiustól: *Carm.* I, 3; *Carm.* III, 5; *Carm.* III, 27. Belnay ugyanezeket elemzi.

⁸⁹ *Institutiones*, 284.

⁹⁰ RAMLER, *i. m.*, III, 28; *Encyclopédie*, 345: „animorum incendia celeriter extinguuntur”.

⁹¹ HORATIUS, *Carm.* III, 3. *Ad Musas de Augusto*. „Rettenthetetlen, hogyha Föld s Ég / őszserogy is, s a romok lesujtják.” (BEDE Anna fordítása.)

dolatok fensége a gondolkodás emberi mértékét majdnem átlépő eszmékben keresendő. Példaként az előzőleg idézett Horatius-versre hivatkozik.

A sublimitas, vagyis az elme-villám tárgyalásánál név szerint is Jaucourt-ra hivatkozik, vagyis „az elme gondolatnak egy olly sebess őrlődése légyen, mint a' sűrű setétségeket hasogató ejjeli-villámlásnak sebes lobogása”. Az eredeti idézet a francia *Encyclopédia* „óda” szócikkéből való.⁹²

Margócsy István hívta fel a figyelmemet arra, hogy ugyanez a gondolat tér vissza Csokonai Vitéz Mihály 1798-ban keletkezett *A Magánosság*hoz című nagy ódájában:

Te benned úgy tsap a' Poéta szélllyel,
Mint a' sebes villám setétes éjjel;
Midőn teremt új dolgokat
'S a' semmiből világokat.⁹³

A Csokonai-szakirodalomban régóta folyik a vita, vajon mi ezen modernnek tartott, a „szubjektum energiájának erős hangsúlyozása” miatt a romantikába előremutatónak vélt poétikai gondolatok eredete.⁹⁴ Az 1994-es kritikai kiadás Shakespeare *Szentivánéji álom* című játéka 5. felvonásának 1. színében vélte felfedezni e sorok forrását:

The Poet's eye, in a fine frenzy rolling,
Doth glance from heaven to earth, from earth to heaven.
And as imagination bodies forth
The forms of things unknown; the Poet's pen
Turns them to shapes, and gives to airy nothing
A local habitation, and a name.⁹⁵

A kritikai kiadás szerint arra, hogy Shakespeare e darabját ismerte volna Csokonai, nincs adatunk, de Szauder József nyomán⁹⁶ biztosnak tartjuk, hogy ismerte Rousseau *Társadalmi szerződés*ét, ahol ezt is olvashatta: „le vrai génie, celui qui crée et fait tout de rien”, azaz: „az igazi zseni, aki a semmiből teremt és csinál mindent”.

⁹² „Le sublime qui appartient à l'ode est un trait qui éclaire ou qui brûle.” Azaz: „Az ódához kapcsolódó fennköltség olyan vonás, amely megvilágít vagy éget.” Vö. *Encyclopédie*, 345.

⁹³ Csokonai Vitéz Mihály *A' Magánosság*hoz című verse 7. versszakának 53–56. sora. CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY, *Költemények*, 4, 1797–1799, kiad. SZILÁGYI Ferenc, Bp., 1994 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei), 71–74.

⁹⁴ SZAUDER József, *Csokonai poétikájához = Mesterség és alkotás: Tanulmányok a felvilágosodás és a reformkor irodalmáról*, szerk. MEZEI Márta, WÉBER Antal, Bp., 1972, 77.

⁹⁵ ARANY János fordításában: „Szent örületben a költő szeme / Földről az égre, égből földre villan, / S míg ismeretlen dolgok vázait / Megtestesíti képzeletje, tolla / A légi semmit állandó alakkal, / Lakhellyel és névvel ruhazza fel.”

⁹⁶ SZAUDER, *i. m.*, 78.

Szegedy-Maszák Mihály hosszan elemezte Csokonai versét, és megállapítása szerint „ezek a sorok a korabeli magyar irodalomban is példátlanok”.⁹⁷ Az eredetiség fogalma idegen a klasszicista költészet célkitűzéseitől. Edward Young 1759-ben megjelentetett esszéje⁹⁸ az első, amely szembeállítja az utánzást, a tudást az eredetiséggel, és a zsenit üstököshöz hasonlítja, bűvészhez, aki láthatatlan, isteni eszközökkel épít. A gondolatot Kant fejleszti tovább *Az ítélelterő kritikájában*, amikor a képzelőerő szabadságáról, szubjektív mozgásáról ír.⁹⁹ Szegedy-Maszák az idézett Csokonai-sorokat mindenekelőtt Kant azon gondolatával rokonítja, amely szerint a költészet „a lelket azzal tágítja ki, hogy a képzelőerőt felszabadítja”.¹⁰⁰

Azt nem lehet állítani, hogy Csokonai látta volna Belnay ódáról írt disszertációját, ám nem is elképzelhetetlen. Az ódáról szóló szócikket Csokonai olvashatta a francia *Enciklopédiában*, és az „éclair” (‘villám’) kifejezés őt is inspirálhatta a híressé vált sorok megfogalmazásakor. Mindenesetre a kor esztétikai, retorikai és poétikai szóhasználatában nem ismert „elme-villám” további kutatásokat igényel.¹⁰¹

A felségesülés, nagyszerűség az ódákban megnyilvánuló fenségéből (Belnaynál elme-villámból) ered, áll pedig a „Képzeteleknek fényességében, az érzéseknek elevenségében a’ fordulatok’ mérészségében, a’ Dal lelkesülése méltóságában, az értelmi valóságokban /:sententiae:/ a’ formálatokban /:figurae:/ a’ szavaknak, és mivoltoknak boldog bűvölkődésében, és az egész beszéd’ módjának szerentsés könnyűségű folyásában”. Mindezt Quintilianus fogalmazta meg Pindarosz ódáival kapcsolatban *Szónoklattanának* 10. könyvében.¹⁰²

A dal kellemetességéről már csak nagyon röviden szól: a kellemesség a kifejezések megfelelő elrendezéséből, a beszéd szemléletességéből és a gyönyörködtető jelzők kellemes használatából ered. („A’ Dal kellemetessége meg szerzetetik a’ Szavaknak alkalmas helyhezterése, a’ ki-nyomásoknak világos értelme, és a’ minéműsitőknek /:epitheta:/ helyes válogatottsága által.”)

Ezek után következik a második fejezet, *A’ Daloknak külömbféle nemeiről* címmel. Elsőként Sulzert idézi annak illusztrálására, hogy mennyi különféle fajtája van a dalnak. („Sulzer-ként, az öreg Tölgyektől fogva, a’ fiatal rózsza bokrotskákig nem található több külömböző fák, és bokrok’ nemeire, mint a’ Pindarusi fellengősektől fogva, az Ana-

⁹⁷ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Csokonai: A Magánossághoz = Uő, Világkép és stílus: Történeti-poétikai tanulmányok*, Bp., 1980, 81.

⁹⁸ *Conjectures on Original Composition = English Critical Essays (16th, 17th and 18th Centuries)*, London, 1922.

⁹⁹ Immanuel KANT, *Az ítélelterő kritikája*, ford., bev. HERMANN István, Bp., 1966, 224.

¹⁰⁰ *Uo.*, 294.

¹⁰¹ Bíró Ferenc hívta fel a figyelmet arra, hogy a poézis teremtő erejéről szóló gondolatok már felbukkannak Péczeli József Mindenés Gyűjtemény-beli cikkeiben is, vö. BÍRÓ, *i. m.*, 411, 571–573. Köszönöm neki ezúton is az értékes kiegészítést.

¹⁰² „A kilenc lantosköltő között pedig leges legkiválóbb Pindarus, az ő főnszárnyalása, gondolatai, szóképei, a tárgyak és szavak igen kedvező bősége és ékesszólásának mintegy folyamata által.” Vö. Marcus Fabius QUINTILIANUS *Institutiones oratoria című művének Tizedik könyve*, ford. HOLUB Máttyás, Bp., 1873 (Római Remekírók Magyar Fordításban, 26), 16.

creoni gyengédedekig, Dalok' nemeire.”) Az ódafajták egyes változatait vizsgálva, az anyagot tekintve négy osztályba sorolja azokat:¹⁰³

– „istenes énekek”: az isteni vagy égi dolgokról éneklő ódák (himnuszok, bár Belnay nem használja ezt az elnevezést); példaként a lap oldalára beszúrva Jean-Baptiste Rousseau egy ódáját idézi;

– hősi ódák (Belnaynál „nagy-névbeli”), amelyekben a költők a hősök vagy a jeles férfiak tetteit, dicsőségét zengik;

– a filozofikus (bölcsekedő) vagy erkölcsi dalok, amelyekben a költő az erény szeretetétől vagy a bűnök gyűlöletétől lángol;

– az anakreóni dalok, „melly neme a' Dalnak az emberi élet' minden gyönyöröségeit, minden kellemetességeit, kivált pedig az Iffiuság' örömet, tántzait, a' Bort, a' Bor-Ivást foglalja magában”. Példaként nem Anakreónt, hanem Boileau-t idézi.

A dal belső tulajdonságainak tárgyalását befejezve Belnay a harmadik, viszonylag rövid fejezetben tér rá a dal *külső formájára*, itt valószínűleg Batteux–Ramler volt a fő forrása.¹⁰⁴ („A' Görögöknek a' Dalban voltanak Strófái, Antistrófái, és Epodoni. A' Strofa tulajdonképpen azon bizanyos [sic!] Versek számát tette a' Görögöknél, melly az Énekkar által menve danoltatott. [...] Mikor az Énekkar mentéből meg-fordult, akor a' Verseknek másodrendbeli részét, melly az előbbenihez a' számra, és nemre nézve egészen hasonló volt, kezdvén danolni, ugyan annyi lépéseket tett ezen vissza-jöte-beli danolásában, mint a' mennyit elébb mentében tett vala; és ez a' másodrendbeli rész nevezetett Antistrofának. [...] Midőn pedig az Énekkar meg-állapodva még egynehány Verseket danolt, azon része nevezetett Epodonnak.”) Belnay a strofa újkori definícióját is megadja a végén („A' közelebbkoriak a' Strofán értik a' külömbféleképpen, de olly módón meg-határozott Versek számának, és nemének össze-foglaltatását, mellynek, meg-ujjítandólag, azon egész Vers-Költeményben tekéltelenen meg-kellessen tartania”).

Végül a disszertáció első részét a *Némelly Nemzeti Lantos Költőink iránt való rövid meg-jegyzések* című negyedik fejezet zárja. Ebben elsőként Faludi Ferencet magasztalja („Faludi Ferentz minden kételkedés nélkül Fejedelme a' mi Nemzeti Lantos Költőinknek, és nem alábbvaló a' leg-főbb külső Nemzeti Elméknél”, továbbá: „Az ő rajzolatli gyönyörködtetési a' szivet, és az érzést egészen olvasztyák. Az ő ábrázolati édesdedek, tiszták, világosok, mosolygók. Az ő Músája kedveltető, érzéssel tellyes, enyelgő, szerelmes, dallásai gyönyörködtető, a' szavak benne tsupa szivnek szavai, tréfái elmések, tsátsogása kedveltető, és az alkalmaztatások benne igen jelesek”).

A jezsuita latin költészetben belül, akárcsak a 18. századi magyar nyelvű lírában, valóban Faludi Ferenc hozott fordulatot, aki lemondott az előző költőnemzedékek barokk alkalmi költészeteszményéről, és a mindennapokat, saját életének rezdüléseit tette meg lírája főtárgyává.¹⁰⁵

¹⁰³ Vö. az 1787-es *Institutiones* osztályozásával: Hymni, Odae heroicae, Odae philosophicae, Odae Anacreonticae. Vö. *Institutiones*, 287–288.

¹⁰⁴ RAMLER, *i. m.*, 29–30.

¹⁰⁵ SZÖRÉNYI László, *Neolatin lírai költészet a XVIII. századi Magyarországon*, ItK, 1991, 591–592.

A kortárs költők közül Révai Miklóst („Az ő Erkölti Daljai mélységes böltséssel tellyesek, fellengősek, felségesek, és méltóságosak”) és Nagy Jánost dicséri. Utóbbiról teljes elragadtatással szól: „Ez hol maga Anacreon, hol Sappho, hol Catullus. Az ő Versei rövidek, édesek; ki-mondásai erővel és hathatósággal tellyesek. Az el-ragadtatás benne felettebbvaló”. Nagy János *Nyájas Múza* című kötete 1790-ben jelent meg Győrött. Verseit ő is osztályozza: kötete első részében *Pásztor Énekek* található (mint írja, „Révai után”), második része főként Rabener-fordítások. Könyvének ez a legérdekesebb része a *Gúnyoló s más vig énekek* címet viseli, és ebben érzelmes és átkozódó hangú költemények éppúgy megtalálhatók, mint az eleven, pergő ritmusú, népi jellegű táncdalok,¹⁰⁶ a Belnay által hivatkozott dalok mind ebből a gyűjteményből kerülnek ki.

Az Anakreón-fordítások értelmezéséhez

Belnay disszertációjának második, az elsővel közel azonos terjedelmű része *A' bé-vett Szerzők /: Authorok:/ magyarázatjának példája* címet viseli, melyben Anakreón II. énekét vizsgálja, egybevetve annak különböző nyelvű fordításait.¹⁰⁷ A dalformák klasszikus mintája az egész kor dalköltői törekvéseiben Anakreón (éppúgy, mint a pásztori-idilli verseknek Vergilius, vagy az ódaköltészetnek Horatius). Azokat a költeményeket, amelyeket e században „anakreóni dalok”-ként ismertek, először Henricus Stephanus (Henri Estienne) adta ki Párizsban 1554-ben.¹⁰⁸ Közel hatvan dalt jelentetett meg, de mint később kiderült, ezek nem Anakreón költeményei, hanem későbbi utánzatok voltak. A kortársak és az utókor azonban valódiként kezelte őket, s bár voltak, akik kétségbe vonták a művek hitelességét, az ő hangjuk sem tudta elnyomni a megjelenés nyomán kitörő lelkesedést.¹⁰⁹ Henricus Stephanus kötetének megjelenése után először Franciaországban talált hívekre az új költői irányzat,¹¹⁰ majd a 17–18. század folyamán szinte valamennyi európai nyelven készültek fordítások, illetve Anakreón modorában írott dalok. Különösen Németországban váltak népszerűvé, itt valóságos Anakreón-kultusz alakult ki. Halálában indult meg a filológiai kutatás, majd a művek fordítása. Nikolas Götz kezdeményezése nyomán egész költői kör csatlakozott a fordítókhoz: Uz, Gleim,¹¹¹ Rudnick, Ramler; majd egy másik periódusban Jacobi, Gessner.¹¹² E költők számára az új ízlés

¹⁰⁶ MEZEL, *i. m.*, 171.

¹⁰⁷ Sem a bírálóbizottság értékelésében, sem egyéb iratokban nincs megemlítve az, hogy a Belnay-dolgozat valójában két, terjedelemben nagyjából azonos részből áll, és a dalról szóló értekezés mellett egy Anakreón-fordításokat összehasonlító dolgot is tartalmaz a beadott füzet.

¹⁰⁸ A Belnay által megvizsgált fordítások közül a legrégebbi ebből a gyűjteményből való (H. Stephanus név alatt).

¹⁰⁹ OROSZ Beáta, *Csokonai Vitéz Mihály Anakreoni Dalok című kötete mint a XVIII. századi Anakreón-recepció összegzése*, It, 2003, 56.

¹¹⁰ HALÁSZ Előd, *A német irodalom története*, Bp., 1987, 224.

¹¹¹ Gleim, a „német Anakreón” volt az első, aki sikeresen kísérletezett önállóan rímtelen, antik versformában írott dalokkal.

¹¹² MEZEL, *i. m.*, 157–158.

felé fordulás egyben állásfoglalást is jelentett a felvilágosodás racionalizmusa ellen, harcot a költészet autonómiájáért, az érzelmek, az érzékiség létjogosultságáért.¹¹³ Az anakreóni dalok fordítói és szerzői elsősorban szórakoztatni, gyönyörködtetni akartak; az evilági élet derűjére és élvezetére bátorítottak, igazolásként szívesen hivatkoztak a műfaj antik hagyományaira. A költeményekben megfogalmazott életfelfogásra sokan ellenségesen reagáltak, könnyelműnek és erkölcstelennek minősítették a dalokat és szerzőiket egyaránt.¹¹⁴ A felháborodott tiltakozásokkal szemben a szerzők gyakran névtelenséggel védekeztek, ez történt Ráday Gedeon esetében is, aki Kazinczyhoz írt levelében Anakreón-fordításai megjelentetésével kapcsolatban így mentegette magát: „én ugyan azt, hogy Anacreonból darabokat fordítottam, nem szégyenlem, ugyanis a’ leg ártatlanabbakat igyekeztem választani; de mégis azt, hogy Anacreonból való fordításaim mennyenek leg előszöris belé a’ Gyűjteményben, valósággal szégyenleném, minthogy már ilyen idős embertől akárki is avagy tsak először másfélét várna”, és ragaszkodott ahhoz, hogy csak (fiktív) monogrammal jelenjenek meg a versek.¹¹⁵

Az anakreóni dalok közvetítette új életszemlélet és könnyed hangneme a 18. század végén Magyarországon is sokakat megérintett, s nagy buzgalommal, több-kevesebb sikerrel fordították Anakreont, sőt többen próbálkoztak önálló költeményekkel is.¹¹⁶ (Ez az időszak a magyar verselés megújításának korszaka volt, ezért kezdetben az új ízlés népszerűsítése mellett hangsúlyos szerepet kapott az antik verselési hagyomány meghonosításának szándéka is.)¹¹⁷ Először Rájnis József próbálkozott anakreóni dalok írásával és fordításával. Az antik verselési hagyomány megalapozásának szándékával állította össze kötetét (*A’ Magyar Helikonra vezérlő Kalaúz*, Pozsony, 1781), amelyben a magyar költészet változatosságának szemléltetésére „Anakreón’ rendi-szerént” készült példát is közölt,¹¹⁸ *A’ Magyar Helikonra vezérlő Kalaúzhhoz tartozó Meg-szerzésben* pedig két fordítást (*Egy kedves Leánykához; A’ Szerelemről*), a lap aljára illesztve a görög szöveget.¹¹⁹

Anakreón dalaiból egész kötetet elsőként Zechenter Antal adott ki *A’ Magyar Anakreón* címmel 1785-ben Prágában. A kötet hatvanegy dalt tartalmazott, s ahogy Csokonai írta értekezésében, „6 syllabájú 3 soros kadentziás apró sorú versekben” fordítva.¹²⁰ Ráday Gedeon, Kazinczy Ferenc¹²¹ és Földi János anakreóni fordításai¹²² 1788 és 1791

¹¹³ OROSZ, *i. m.*, 57.

¹¹⁴ *Anakreón*, ford., bev., jegyz. PONORI THEWREWK Emil, Bp., 1885, 141. (A továbbiakban: *Anakreón*.)

¹¹⁵ *KazLev.* I, 255–256.

¹¹⁶ Ezek közül a költemények művészi megformálása, a sajátos megszerkesztés által kiemelkedik Csokonai *Anakreóni Dalok* című kötete, amely a műfaj betetőzőjének, összegzőjének tekinthető; vö. OROSZ Beáta idézett tanulmányát.

¹¹⁷ A versújításra alapvető szakirodalom: BÍRÓ Ferenc, *A felvilágosodás korának magyar irodalma*, Bp., 1998³, 250–278.

¹¹⁸ [Köszegi] RÁJNIS József, *A’ Magyar Helikonra vezérlő Kalaúz, az az: a’ magyar vers-szerzésnek példái és regulái*, Pozsony, 1781, 6.

¹¹⁹ *Anakreón*, 105–106.

¹²⁰ A kortársak közül többen élesen kritizálták Zechenter fordításait, például Földi János és Csokonai is.

¹²¹ Kazinczytól tizenkét fordítás maradt fenn, a többi elveszett, vö. *Anakreón*, 107, 108.

¹²² Csokonainak az anakreóni dalokról írt tanulmánya szerint Földi „próbát tett az Anakreontismusokban is, melyek több Versezetjeivel együtt még Kézírásban hevernek”, tehát nem csupán fordította Anakreont, hanem

között jelentek meg a Magyar Museum és az Orpheus hasábjain, valamint a Kazinczytól kiadott *Heliconi virágokban*.¹²³ Kazinczy fordításait Ráday lelkesen fogadta,¹²⁴ Virág Benedek szintén nagyon kedvelte őket, egyik 1807-es levelében egyenesen Csokonai fölé helyezte, arra kérve, hogy adja ki ezeket a dalokat.¹²⁵

Zechenter után másodikként Édes Gergely adott ki egy egész kötetet anakreóni dalokból *A' Teosi Anakreon' versei* címmel.¹²⁶ A kötet érdekessége, hogy a szerző kétféle fordítást közöl: egyik hasábjában az eredeti versmértékben készült, mellette pedig a rímes változat olvasható. A költő 1794-ben kezdte Anakreont fordítani.¹²⁷ 1802-ben elküldte dalai kéziratát Kazinczynak, aki 1803-ban arra figyelmeztette Édest, hogy „A' legbájo-lóbb, legpajkosabb kis poétát nem kellene szóról szóra fordítanunk. Fel kellene kapnunk, a' mit mondani akar és a' mit görögül és a' görögöknek oly könnyűséggel mond is.”¹²⁸ Édes később megbánta, hogy oly hamar kiadta kötetét („a' mellyet fájjalok, hogy mint-egy szezességből kiadtam”), és átdolgozta fordításait.¹²⁹

Rajtuk kívül Sándor Istvánnak is ismerjük hat Anakreón-fordítását (köztük található Anakreón II. énekének fordítása is, amely Belnay értekezésének fő tárgya), ezek 1799-ben¹³⁰ jelentek meg Győrött a Sokféle című folyóiratban (*Az Asszonyokról. Anákreonnak II. Ódája; Hilas a Kakasához. Anákreonnak 12-dik Ódája; A Kor. Anákreonnak 11dik Ódája; Az Élet Futamatja. Anákreonnak 24dik Ódája; A Kivánságok. Anákreonnak 20-dik Ódája; Ámornak éjjeli Látogatása. Anákreonnak 3-dik Ódája*).¹³¹

Fazekas Mihály tizenöt anakreóni dalt írt, feltehetően éppen abban az időszakban, amikor barátja, Csokonai összeállította az *Anakreoni Dalok* anyagát.¹³² S végül nem szabad megfeledkezni Fabchich Józsefről, aki a legtöbbet fordította a görög költőtől, a

maga is írt ilyen dalokat. Vö. CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, i. m., 90–91. Ezekről azonban sajnos semmit sem tudunk.

¹²³ Ráday fordításai: Magyar Museum, Kassa, 1788, I, 4, 359–361 (*2-dik Oda, 40-dik Oda*); Orpheus, Kassa, 1790, I, 2, 131 (*Anákreonnak XLVd. Dala*). Kazinczy fordításai: Magyar Museum, 1788, I, 1, 84–85 (*Anakreonnak XIXd. Éneke*); I, 4, 362–363 (*Anakreonnak XXXIII. Dalja*); Orpheus, 1790, I, 3, 276–277, 293–294 (*Anakreonnak XIIdik Dala, Anakreonnak XXIIIdik Dala, Anakreonnak IIIIdik Dala*); a *Heliconi virágokban* (*Heliconi Virágok 1791 esztendőre szedte Kazinczy Ferentz Pozsonyban és Komáromban*), 87–90: *Anacreon' XIX. Dala, Anacreon' XXXIII. Dala, Anacreon' XLV. Dala, Anacreon' XLVI. Dala* (mind Kazinczy fordításai, Széphalmy Vintze néven); Földi fordításai: Orpheus, 1790, II, 4, 307–308 (*Anákreonnak XVIIdik Dala*), 393 (*Az én kívánságom. Anacreonnak 15dik Dala*), 407 (*A' Lant. Anacreonnak I. Dala*), 408 (*Az Asszonyok. Anákreonnak IIIdik Dala*).

¹²⁴ *KazLev.* I, 278; II, 22–24, 91–93.

¹²⁵ *KazLev.* V, 114. „Te sokat fordítottál Anakreónból, vagy talán minden verseit. Szedd össze kérlek, és add ajándékkül nemzetednek. – Én Csokonaiét nem szeretem.”

¹²⁶ ÉDES Gergely, *A' Teosi Anakreon' versei. Kétféle fordításbann. Egyenesenn görögöböl*, Vác, 1803.

¹²⁷ *Anakreon*, 112.

¹²⁸ *KazLev.* III, 119.

¹²⁹ *KazLev.* III, 81; IX, 116.

¹³⁰ De az előszó tanúsága szerint a fordítások korábbról valók.

¹³¹ SÁNDOR István, *Sokféle*, VI, Győrött, 1799, 216–217, 223, 227, 228–229, 231, 255–256.

¹³² BÍRÓ, i. m., 360.

fordítások művészi értékét azonban a kortársak igen alacsonyra helyezték (Kazinczy egyik levelében „irtóztató Iró”-nak nevezi).¹³³

A magyarországi anakreóni dalköltészet műfajának betetőzése és összegzése Csokonai Vitéz Mihály *Anakreoni Dalok* című kötete.¹³⁴ A kötet darabjai 1797 és 1800 között, valamint az összeállítás idején, 1803-ban keletkeztek. Csokonait kortársainál mélyebb, bensőségesebb viszony fűzte Anakreónhoz; a földi boldogság után hiába vágyódó, ezért a boldogság lehetőségének új útjait kereső költő őt választotta példaképének.¹³⁵ A jó anakreóni dalok írásának feltételeként sajátos elveket fogalmazott meg, amelyekben nem külső, formai elemekre helyezte a hangsúlyt: „A’ ki jó Anákreóni Dalokat kíván írni: annak nem Anákreont kell fordítani”, s azt is helyteleníti, ha valaki „holmi hideg és durva érzéseket az Anakreon’ mértékére” „srófol”. Ehelyett azt hangsúlyozta, hogy a költőnek magáévá kell tenni az ő világát, s vele azonosulva kell „az ő tőle kedvelt édes tárgyakról, az ő tulajdon könnyűségével, vidám humorával, és kellemetes előadásával, rövid és tsínos Dalokat szerezni”.¹³⁶

A magyar anakreontikusok számára a német irodalom szolgált mintaként, nem csupán az anakreóni dalköltészetben, hanem a kiadásokban, illetve a róla szóló elméleti írásokban is. Az első magyar nyelvű értekezés Anakreónról és az anakreóni dalokról Csokonai Vitéz Mihály nevéhez fűződik, aki 1803-ban az *Anakreoni Dalok* című kötetéhez szánt jegyzetek összeállításán dolgozott.¹³⁷ Csokonai előtt Révai Miklós írt magyar nyelvű értekezést Anakreónról, de nem önállóan, hanem Degen tanulmánya alapján, és írása sosem jelent meg.¹³⁸ Ennek ellenére szükséges pár szóban ismertetni, már csak azért is, mert egy évben készült Belnay értekezésével.¹³⁹ Révai a tervezett munkának a *Szerelem Nyájaskodási* címet adta, amelynek első kötetében jelentek volna meg Anakreón-fordításai. Az előszóban hosszan részletezte, milyen elvek és elképzelések vezették a fordítás közben, kitérve a versmértékre is. Mint ebből kiderült, Révai a szabad fordítás híve („...úgy érztem, hogy, ha olly híven követném Anákreonnak olly röviden ejtődő módját, nem olly kedves lenne Énekem a Magyaroknál, és sokszor nem is olly világos, mint kívánnám”¹⁴⁰), ugyanakkor bevallja, hogy „Anákreont a Görögből szóról szóra is által tettem Magyarul” azzal a reménnyel, hogy „hasznát vehetik elegen ezen munkámnak is, kivált a kik a Görög Nyelvben nem járatosak, azonbann kívánják mégis Anákreont

¹³³ KazLev. VIII, 456; *Anakreon*, 119.

¹³⁴ Erről részletesen lásd OROSZ, *i. m.*, 63–69; DEBRECZENI Attila, *Csokonai, az újrakezdések költője*, Debrecen, 1998³, 71–74.

¹³⁵ BÍRÓ, *i. m.*, 412.

¹³⁶ CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, *i. m.*, 89.

¹³⁷ A 18 anakreóni dalt tartalmazó kötet csak 1806-ban jelent meg, 1803-as évszámmal: *Anakreoni Dalok Cs. Vitéz M. által*, Bécs, 1803. Ennek a kötetnek a végén olvashatók külön lapszámozással a jegyzetek *Jegyzések és Értekezések az Anákreoni Dalokra* címmel. Vö. CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, *i. m.*, 86–106.

¹³⁸ A kéziratról beszámol CSAPLÁR Benedek, *Révai Miklós élete*, III, Bp., 1886, 415–430.

¹³⁹ *Az Elöl járó beszéd* keltezése: „Győrött. Míndszent hava fogytán. 1791.”, azaz október végén. Vö. CSAPLÁR, *i. m.*, 420.

¹⁴⁰ CSAPLÁR, *i. m.*, 416.

volta képen ismerni...”¹⁴¹ Révai – Csokonaihoz hasonlóan – Anakreón életrajzát (szintén a Degen-féle kiadás alapján),¹⁴² illetve az anakreóni énekek elemzését („Költésének Meg fejtése”) is tervezte közreadni.¹⁴³

A *Jegyzések és Értekezések az Anakreóni Dalokra* töredékes volta ellenére gazdag forrást nyújt arra vonatkozóan, hogy milyen könyveket ismerhetett Csokonai erről a témáról,¹⁴⁴ s Belnay értekezéséhez is kiváló támpontot nyújt. Belnay Csokonai előtt tíz évvel készítette el dolgozatát, de forrásai túlnyomórészt ugyanazok voltak. Csokonai legfőbb irodalomelméleti forrásai Sulzer, Ramler (Batteux), Marmontel és Eschenburg voltak, mindezek kézikönyvei (Marmontelt leszámítva) Belnay számára irányadók voltak a dalról szóló értekezés írásakor. Anakreón költeményeiről, verseinek kiadásáról elsősorban Sulzer lexikona alapján tájékozódott. Csokonai az Anakreón-kiadások közül a Degen- és Barnes-féle kiadásról nyilatkozott a legelismertöbben, s ez utóbbi, jegyzetekkel ellátott, görög és latin nyelvű kiadást használta a görög költő életének, költészetének bemutatásához.¹⁴⁵ Belnay szintén hivatkozott mindkét kiadásra,¹⁴⁶ de elsősorban Degenre támaszkodott, Anakreón II. énekének német fordítását innen vette át, ezt elemzte részletesen, és ahogy kiderült, a többi fordítással összevetve, ez nyerte el leginkább a tetszését. Csokonai gyakran emlegetett még egy Anakreón-kiadást, amelyre Belnay is hivatkozott, ez pedig az *Anacreontis et Sapphus Carmina Graece recensuit notisque illustravit perpetuis ex optimis interpretibus...* címet viselő, Fredericus Gottlob Born által összeállított kötet. Ez a kiadás 1789-ben jelent meg Lipcsében, ami Belnay tájékozottságát igen naprakésznek mutatja, hiszen az értekezésével 1791 májusa előtt elkészült.¹⁴⁷ Tehát az eddigiekből az látható, hogy noha Belnay és Csokonai más-más irányból közelítették meg ugyanazt a tárgyat, Anakreónt és költészetét, de ugyanazokból az elméleti forrásokból indultak ki mindketten. Csokonai hosszan írt Anakreón legszerencsésebb követőiről, külföldi és magyar fordítóiról: „Minden pallérozott Nemzetekből vagynak már a’ kik Anakreontismusokat, vagy Anakreón’ lelke szerént írott apró Dalokat tsinál-

¹⁴¹ *Uo.*, 417.

¹⁴² Degen Anakreónja közkedvelt volt akkortájt a magyar anakreontizálók körében; 1781-ben adta ki a görög szöveget jegyzetekkel és indexszel, 1782-ben pedig német fordítását. CSAPLÁR, *i. m.*, 427.

¹⁴³ Az *Anakreón élete s költése* című értekezését ismerteti CSAPLÁR, *i. m.*, 429–430.

¹⁴⁴ OROSZ Beáta, *Milyen könyveket forgatott Csokonai (s miket nem)?*, MKsz, 2002, 411–421.

¹⁴⁵ Johann Friedrich Degen, német teológus, filológus görög és német nyelvű, jegyzetes Anakreón-kiadása a magyar költők körében is igen népszerű volt (*Anacreontis carmina, ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen*, III, Erlangae, 1781; *Anakreons Lieder*, Erlangen, 1782). Ezt használta Révai, Földi és Kazinczy is, Csokonai azonban a tanulmány összeállítása idején nem tudta megszerezni. Vö. *KazLev.* II, 156; CSOKONAI VITÉZ Mihály *Levelezése*, kiad. DEBRECZENI Attila, Bp., 1999, 244, 247; CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, *i. m.*, 86–87.

¹⁴⁶ Az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában megtalálható az 1779 és 1792 között vezetett könyvtári katalógus (amikor Belnay a pesti egyetem hallgatója volt), de ebben egyetlen Anakreón-kiadást jegyeztek fel, méghozzá a Henricus Stephanus-féle 1554-es kiadást (*Anacreontis Teii Odae ab Henrico Stephano ... Graece et latine*, Parisiis, 1554). Vö. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 34/7. Szak-czímár. Poetae. Tehát Belnay valószínűleg máshonnan kapta kölcsön a hivatkozott Anakreón-köteteket.

¹⁴⁷ Ezt a kiadást használta Édes Gergely is, Kazinczyhoz írt egyik levelében hivatkozik rá: *KazLev.* III, 81; IX, 116.

tak; de egy sem vitte a' Poézisnak ezt a' Nemét olyan tökéletességre, mint a' Németeknél Gleim..."¹⁴⁸ Johann Ludwig Gleimről más helyen is elismerően nyilatkozott, például *A' Tavas* jegyzeteiben ezt írta: „Gleim, egy a' legjobb és legkellemetesebb német poéták, jelesbben a' lírikusok közül”.¹⁴⁹ Belnay Gleim fordítását Anakreón II. énekéből szintén részletesen elemezte, s úgy tűnik, a többivel összehasonlítva, ezt nem tartotta túl jónak. (Lásd az efféle megjegyzéseket: „A Gleim fordítása ebben a' részben leg alább való; nevezetesen a' madarakról szóló verset tellyességgel el-fülelte” vagy „Zechenter és Gleim elemzén hiven meg maradnak a Görög eredeti mellett, hanem az még-is a' Külföldiség köztök, hogy Gleim hosszabb, és ugyan azért Könnyebb, Zechenter pedig rövidebb, és ugyan azért nehezebb vers Nemet vett-fel, melly szerént e' részben-is nagyobb mesterség és tehetség tesz ki Zechenterből”). A külföldi fordítóról szólva Csokonai így nyilatkozott „Az Olaszoknál és Frantziáknál már több fordította 12 Poétánál; az Ánglusoknál 6 fordítása van; németül és Spanyolul pedig az eredeti metrumon próbálták fordítani.”¹⁵⁰ Nem valószínű, hogy ismerte ezeket a fordításokat,¹⁵¹ viszont annál bőszesebb jegyzetet írt a magyar anakreontikusokról, akik közül Édes Gergelyt, Zechenter Antalt, Földi Jánost, Dayka Gábort,¹⁵² Rájnis Józsefet, Ráday Gedeont és Kazinczy Ferencet nevezte meg, s közülük Zechenter fordításait illetve kritikával („Inkább hallgatom a' Német Virtuózok' magyar Verbunk-nótáit, mint az efféléket”).¹⁵³ Ezzel ellentétes véleményen van Belnay, legalábbis ami a II. ének fordítását illeti, mert ezt Degen fordítása mellett a legjobbnak tartja az összehasonlított hat fordítás közül. (Mindamellert lapalji jegyzetben kritizálja Zechenter: „Zechenter Urnak az egész Magyar Anacreon-jában, és a' többi Szamos munkajiban is igen sok Szó-kötesbéli hibái vannak, mellyek ámbár azon ditséretét, mellyet annya-nyelvünk terjesztése iránt-való jeles Munkássága érdemel, meg nem tsorbitják, valóban még-is igen nagy kár hogy nyelvnek tisztaságához szokot füleket nagyon sertik.”)

Belnay jó érzékkel választotta éppen Anakreónt és a fordítás kérdését disszertációja másik témájának, hiszen ezek mind „aktuális ügyek” voltak az 1780-as évek végén. Ebben az időben több ütemben és különböző témák fordításával kapcsolatban robbantak ki a fordításelméleti viták:¹⁵⁴ a vita 1787-ben a Magyar Musában kezdődött, a kassai

¹⁴⁸ CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, i. m., 90.

¹⁴⁹ Heinrich von KLEIST, *A' Tavas*, ford. CSOKONAI VITÉZ Mihály, Nagyvárad, 1806[?]. *Szükséges jegyzések*.

¹⁵⁰ CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, i. m., 91.

¹⁵¹ OROSZ, i. m., 418.

¹⁵² „Ujhelyi Dayka Gábor egynehány szerentsés Anakreontismust tsinált: az ő próbái is még Kézírásban vagynak egyéb poétai darabjaival.” CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, i. m., 91. Az 1813-ban Kazinczy által kiadott Dayka-versek között öt eredeti anakreontikon van.

¹⁵³ *Uo.*, 90. Földi János is elitélően nyilatkozik Zechenter „rossz magyarságú” fordításairól. Vö. *KazLev.* II, 175.

¹⁵⁴ CSETRI Lajos, *A fordítás elméletéről = Rendszerek: A kezdetektől a romantikáig*, kiad. TARNAI Andor, CSETRI Lajos, Bp., 1981, 301–302; SZAJBÉLY, i. m., 116–137. Maga a kérdésfelvetés már régóta jól ismert volt Magyarországon, azért, mert a 18. század magyar nyelvű irodalmának döntő többsége fordítás illetve magyartítás volt, és a fordítók általában szükségesnek érezték, hogy az általuk éppen követett átültetési gyakorlatról számot adjanak az elő- vagy utószóban. Legújabbán: BIRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Bp., 2010, 348–363.

Magyar Museumban folytatódott a szoros és a szabad fordítás hívei között. Batsányi János Magyar Museum-beli, *A fordításról* címet viselő értekezése a szoros fordítás mellett érvelt („Nem szabad tehát a fordítónak az eredeti íráshoz sem hozzáadni, sem pedig tőle valamit elvenni. [...] Egyszóval: a fordításnak az eredeti írás hív és igaz másának kell lenni”).¹⁵⁵ Erre a cikkre válaszolt Rájnis József mint a szabad fordítás híve *Magyar Virgiliusa* toldalékaként 1789-ben, s Batsányi erre írt egy nagy terjedelmű, *Toldalék* című vitatanulmányt, melyben nagy biztonsággal mutatott rá Rájnis gondolatmenetének legfőbb gyöngéjére: a fordítás és az utánzás összemosására.¹⁵⁶ Rájnis mellett Pézeli József is a szabad fordítás közismert elméleti támogatója és gyakorlati művelője volt. Álláspontját már az 1786-ban kiadott *Henriás*-fordításának előszavában rögzítette, majd Batsányi tanulmányának megjelenése után újra részletesen kifejtette (a Mindenes Gyűjteményben jelent meg cikke *A 'Fordítás' Mesterségéről* címmel). Közben a szoros fordítók táborán belül is kialakult a fordításelméleti vita, a Kazinczy és Földi közötti magánlevelezésben, éppen Anakreón verseinek fordítása kapcsán. Ebben Földi szigorú mércéjén Kazinczy fordításai sem bizonyultak elég szorosnak; Földi a legkisebb formai sajátosságokat is hüen akarta visszaadni.

Földi János 1791. február 5-én kelt, Kazinczyhoz írt levelében *Az asszonyokról* címmel elküldi Anakreón II. énekének fordítását, azzal a megjegyzéssel, hogy „Én Anakreont szoroson fordítottam, ugyan annyi számú és olyan versekbe, mint van Görögül. De azonban úgy igyekeztem, hogy az Auctor értelme szép folyó és értelmes Magyarsággal, sőt majd azon szókkal meg légyen.”¹⁵⁷ A fordítás az Orpheus utolsó számának végén jelent meg.¹⁵⁸ Mint már említettem, Földi és Kazinczy levelezésükben hosszasan vitatkoztak az anakreóni dalok versmértékének kérdéseiről. Kazinczy a németek szabadabb verskezelését, Földi azonban a görög szöveg metrikai szabályait vette alapul.¹⁵⁹ Belnay erre a fordításra nem hivatkozott, noha olvashatta, hiszen pályázati anyagát 1791 májusára kellett leadnia.

Nem ismerte Belnay az általa nagyrabecsült Révai Miklós fordítását sem ebből a dalból. A Révai kézirati hagyatékában található IV. „füzetkében” lelhető fel *A szépekről* című, Anakreón II. énekének fordítása, melyet Csaplár Benedek közölt Révai-monográfiájában.¹⁶⁰ Révai Anakreónt az 1788 és 1791 közötti években fordíttatta, és már 1790-ben tervezte azok kiadását.¹⁶¹

Belnay értekezésében először közölte a vers „foglatatát” (Argumentum), azaz a tartalmát, majd közreadta görög eredetijét. Ezután szóról szóra haladva, részletesen végig-elemezte a szöveget, majd közzétette a vers két (kortárs) magyar (Zechenter Antal és

¹⁵⁵ BATSÁNYI János, *A fordításról = Rendszerek, i. m.*, 303–306.

¹⁵⁶ SZAJBÉLY, *i. m.*, 132.

¹⁵⁷ *KazLev.* II, 156–161.

¹⁵⁸ Orpheus, II, 1790, 408.

¹⁵⁹ Vö. *KazLev.* II, 110, 156–157, 170–175, 191–205, 213–220, 304–308. A fordítás körüli vitáról lásd BURJÁN Mónika, „Ez a' nyugtalan törekedés, dolgozástomat minél hasonlóbba tenni az eredetihez...” (*Kazinczy Ferenc nézetei a fordításról*), *ItK*, 2003, 50–53.

¹⁶⁰ Közli CSAPLÁR, *i. m.*, III, 422.

¹⁶¹ *Anakreón*, 111.

A. J.¹⁶² tollából), két német (Degen, Gleim), egy 17. századi olasz (Corsini)¹⁶³ és egy még korábbi, 16. századi latin (H. Stephanus)¹⁶⁴ fordítását. A fordításokat összehasonlítva Zechenter és Degen fordítását találta a legjobbnak. („Ha a’ Ki nyomásoknak egész erejét, egész velejét, avagy amint mondatik, tellyes folyamotját tekintem, Könnyen el hitetem magammal, a’ Zechenter fordítását magának Anacreonnak bé illőnek lenni. [...] Hogyha pedig a’ fordításnak szoros rendtartását tekintem, úgy hogy a’ Szó a’ Szónak, a’ szám a’ számnak, amennyiben lehet, minden erőltetés, és az eredeti értelemnek, ’s nyomosságnak minden guzsoltatása nélkül meg felel-e? akkor a’ Dégenét a’ Zechenterénél helyesebbnek találom. Végre ha a’ Beszédnek édesdedtségét, és a’ mint mondja Kedveltetését visgalom, akkor az említett magyar fordítás mindeniket fellől mulja...”)¹⁶⁵

Amellett, hogy Belnay az összehasonlítandó verseket az időben visszafelé haladva időrend szerint helyezte egymás mellé, nagyon modern gondolatnak tarthatjuk azt, hogy ugyanazt a verset több nyelven vizsgálta. 1806-ban Kis János *A’ magyar nyelvnek mostani állapotjáról...* című értekezésében hosszan érvelt többek között a magyar nyelv gazdagsága mellett, s fő bizonyítékként különböző nyelvű fordításokat hasonlított össze (például Marmontel francia szövegét a magyar fordítással).¹⁶⁶

Pápay Sámuel 1808-ban *A magyar Literatura Esméretében* szintén a magyar nyelv kifejezőképességéről értekezve épp a fordításokkal látta bizonyítottnak a magyar nyelv bőségét, s azt, hogy „vetekedő lépésekkel futtya pályáját a’ Magyar Nyelv a’ Deák, Francia, és Német első rangú Nyelvekkel”.¹⁶⁷ A továbbiakban pedig ő is megmutatta egy-két verspéldán keresztül, hogy miképp lehet összevetni a magyar fordítást az eredetivel: így összehasonlította Vergilius *Aeneis*ét Kis János fordításával, vagy Klopstock eredetijét Kazinczy fordításával.¹⁶⁸

¹⁶² Az A. J. monogram Ráday Gedeont takarja. Vö. Ráday 1789. január 20-án kelt, Kazinczyhoz írt levelét Anakreón-fordításai megjelentetésével kapcsolatban: „De az én részemről éppen ez, az mit mostanis ujra ki kellett kérnem, hogy nevemnek oda tételét az Urak tőlem ne kívánnyák; sőt arra sem álhatok, hogy nevemnek initialis betűi legyenek jegyek gyanánt; ugyan azért választottam olyan két jegyeket, amelyek közül kivált az elsőt, mely A és J.-ből áll, senkiis, ha csak nem oedipus, meg nem magyarázhattya.” *KazLev.* I, 255.

¹⁶³ Bartolomeo Corsini (1606–1673) olasz költő, fordította Anakreónt és Epiktétoszt. Az Egyetemi Könyvtár 1779 és 1792 között vezetett katalógusában nem található tőle kötet, tehát máshonnan talált rá Belnay. Vö. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 34/7.

¹⁶⁴ H. Stephanus, azaz Henricus Stephanus, Henri Estienne (1531–1598). 1554-ben kiadta pszeudo-anakreóni, hatvan költeményt tartalmazó gyűjteményét. Ez a kötet elérhető volt Belnay számára az Egyetemi Könyvtárban, vö. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 34/7.

¹⁶⁵ Ugyanakkor lapalji jegyzetében elmarasztalja Zechentert grammatikai tévesztései miatt.

¹⁶⁶ Kis János, *A’ magyar nyelvnek mostani állapotjáról...*, Pest, 1806, 45–46.

¹⁶⁷ PÁPAY Sámuel, *A magyar Literatura Esmérete*, Veszprém, 1808, 259–260. „...ha meggondoljuk, hogy az Angoly mély gondolkozást is, a’ Milton és Young elragadtatásait, követni tudgya Bessenyei ’s Pétzeli a’ Magyar Nyelvenn; hogy a’ Világ’ sok első nagyságú Tudóssainak Cicerónak, Virgyilnek, Horátnak, Voltairnak, Marmontelnek, Mendelsohnak, Gesznernek, Wielandnak, Herdernek, Eckartshausennek, Struvenak ’s más sokaknak némelly munkái szerentsésen általtétettek Magyarra...”

¹⁶⁸ *Uo.*, 303–305.

Ráday fordítása egyáltalán nem nyerte el Belnay tetszését („A’ másik magyar fordítás sokkal alább való. Mert a’ beszéd módjának Könnyű folyamatja, és az ebből származni szokott ékessége, ’s Kellemetessége hijával vagon.” Vagy később: „Az A. J. Magyar fordító tsak távulról festi a’ Görög formát, és szükségtelenül bővebb beszédő...”). A többi fordításban is talált hibákat; soronként haladva mutatja meg, hol találta el a fordító az eredeti értelmet, s hol rontott.

Végül két másik Anakreón-parafrázist hasonlított össze, Gleim német versét az angol Cowley versével. Ezek közül is az angol változattal foglalkozik többet, véleménye szerint ez helyenként felülmúlja a görög eredetét. („Az Anglusnak a’ Szépséghez fordulása éppen egy a’ Görögével; hanem hogy az Anglusnál a’ Szépség ékesebben vagon le rajzolva, es úgy szólván maga a Szépség ki vagon szépitve.”) Abraham Cowleyt (1618–1667) saját kora a legnagyobb angol költőnek tartotta, erről tanúskodik síremlékének felirata a westminsteri apátságban: „Anglorum Pindarus, Flaccus et Maro”. Az 1656-ban kiadott *Miscellanies, Poems* (‘Vegyes versek’) című kötete tartalmazza rövid költeményeit, ódáit, többek között Anakreón-parafrázisait is. A tizenegy versből a harmadik számú a *Beauty* című, amely Anakreón II. énekének átírata, s amelyből idéz Belnay.

Egyelőre nem akadtam nyomára, hol található rá Belnay Cowley kötetére vagy hol találkozott a nevével, mert a pesti egyetem könyvtárának korabeli katalógusában nincs nyoma, és Eschenburg *Beispielsammlung*ájában sincs benne.

A’ Lantos Költemények’ Leg-főbb Nemének, a’ Dalnak rövid meg-tekéntése.
*Belnai György által. 1791.*¹⁶⁹

[1a] [1. rész] A’ Dalról.

A’ Dal /:Ode:/¹⁷⁰ a’ Lantos Költeményességnek /:Poésis Lyrica:/ feje és veleje, tulajdonképpen olly vers-Költemény, melly Lant, avagy valamely más muzsika eszközön, vagy hajdanként valójában énekeltetik, vagy a’ Költő /:Poëta:/ képzelete szerént, az éneknek leg alább tsak a’ hasonlatosságát-is követi. Az Éneknek Közönségessen ezen fejezetit /:definitio:/ adják az Írók. De ez nékem nem lázik tellyesnek, valóban-is tsak nevezetinek /:nominalis:/ lehet inkább tartani. Hogy a’ Dalnak valóságos /:realis:/ és egyszer-’s-mint az ő természetét magában foglaló fejezetét adhasam, elsőben az ő miveletit /:effectus:/ és azon bé-hatosságát, /:impressio:/ melly általa belém nyomattatik, közelebből kellek meg vizsgálnom. Mert a’ maga erköltseről esmérünk meg leg jobban egy akármelly valamit, hogy az mi légyen. Mitsoda tehát a’ Dal? A’ Dal szép, mert meg indító; meg indító pedig azért, [1b] mivel tele van érzéssel. Ezen érzések egy valamely

¹⁶⁹ A lapszámokat [] zárójellel jelölöm. Belnay helyesírása viszonylag egységes, azonban a 18–21. lapokat valószínűleg tollba mondhatta másnak, mert itt mind a helyesírás, mind maga a kézírás is erősen eltér az addigiaktól, míg a szöveg logikája ugyanaz marad.

¹⁷⁰ Belnay az értekezés latin változatának *Ode* terminusát fordította *dalnak* a magyar változatban.

Közép tárgyon, melly maga az intézett fő érzés, mint-egy oszszé vonattatván, egyesülnek, es nemzik az emberben a belső fel zavarodást, és indulatot. E keppen ezen indulatok egy fő indulattá egyesülvén, az őszsze szorítottatott fő indulat sebessen rohanóvá, de rövideden tartóvá válik. Már a' Vers-Költeménynek azon neme, melly által egy őszsze szorítottatott sebess rohanású indulatnak rövideden tartóssága lobbantatik, neveztetik Dalnak. A' Dal tehát nem egyéb, hanem tsupa eleven érzésű belső indulat; a' vagy énekül fel vett versekben látató rövid eleven ábrázolat. Altallyában a' Dal egy szebes [sic!] rohanású, rövid belső hevelességgel tellyes Vers-Költemény. Es úgy látzik, hogy a' Dalnak ezen fejezetére minnyájan hajlanának az Írók. Mert abban minnyájan meg egyeznek, hogy a' Dal a' Vers-szerzés mesterségének egy leg főbb ereje, és hogy a' Lantos Költő inkább, mint akármely más, tartathatik Költőnek, tudni-illik azon értelemben, hogy az ő beszéde, sokkal inkább Költeményes /:Poëticus:/ az érzések, és ábrázolatok benne elevenebbek, a [2a] fordítások szokatlanabbak. Minden Költemény Nemnél meszszebb, és bátrabban el távozik a' Dal a' Közönséges gondolkodásnak és beszédnek modjátúl.

A Dal villámjával, 's hathatóságával
Égig emelkedik negédes szárnyával
'S az Istenekkel tart verses nótájával¹⁷¹

L'Ode avec plus d'éclat & non moins d'énergie
Elevant jusqu' au ciel son vol ambitieux,
Entretient dans ses Vers commerce avec les Dieux.¹⁷²

Boileau, l'art poet. II. ch.¹⁷³

Nem tsak a fellengősek, hanem akár melly Köz Dal-is leg Költeményesebb. A' tsekélységet magában foglalónak-is mindég van valami szokatlansága, melly az olvasót meg löki nagyobb, vagy kisebb mértékben megdöbbenővé tész, bizonyára leg alább meg fogja mindég. Mert mi lehetne tsekélyebb foglalat, annál, mellyet Horázt első Könyvének huszadik énekében fel vett.¹⁷⁴ Tudni-illik Maecénás tudósította őtet, hogy útozásában, az ő Szabini Majorjába¹⁷⁵ fogna bé-szallani. Kinek Horázt Köz beszéd szerént úgy felelhetett volna: Bé szállhat, ha alább-való Bort akarsz inni, mint a' minőt

¹⁷¹ A vers fordítása valószínűleg Belnaytól származik.

¹⁷² *L'Ode avec plus d'éclat...* – „Ódának több fényben s tüzzel kell zengnie / Midőn merész röptét az égig emeli, / Istenek viszonyát versekben tiszteli.” (Nicolas BOILEAU, *A költészetről*, Bp., 1885, 25. ERDÉLYI János fordítása.) Ugyanez az idézet megtalálható a francia *Enciklopédia* „óda” szócikkének bevezetőjében is, valószínűleg Belnay innen vette át ezt, vö. *Encyclopédie*, 344. Igaz, Jaucourt hozzáfűzi, hogy Boileau „keves sikerrel” művelte e versfajtat...

¹⁷³ Nicolas BOILEAU, *L'Art poétique*, Paris, 1674.

¹⁷⁴ HORATIUS, *Carm.* Liber I. XX. *Ad Maecenatem*.

¹⁷⁵ Maecenas ajándékozta Horatiusnak e kis területet, Tiburtól (Tivoli) északra.

szoktál.¹⁷⁶ De Horátz úgy meg tsóválta ezen gondolatot, hogy leg gyönyörűsségessebb Dal tamadott belőle, mellyben az egygyűgyöség felete természetes, és annak le festése [2b] tsupa Lantos Költeményű, akár a' Képzletekre, akár a' Kimondásokra, akár a' fordulásnak tsupa Kényességére nézve.

Kis Kótsógból, és nem Uras Szabini
Bort iszol, mellyet Görög átalagba
Én magam zettem.

Nem urasnak, alávalonak mondja maga Borát, tudni-illik nem hasonlithatandónak a' Falerni,¹⁷⁷ vagy más drága Borokhoz, mellyekkel Maecénás szokot élni. De azon alávaló Borának egy fordúllással bezzeg még-is megadja a' betsit, az iránta való szorgalma, és a' le-huzatásának idejére nézve, úgy mint:

Mikor a' Teátrom
Néked örült volt.¹⁷⁸

Valóbban elmés ez, és Kényes; melly hogy igazán éreztessen, meg jegyzésre való az, hogy a' Romaiak a' magok Boraik le-huzatásának esztendejét, és napját vagy a' Polgármesterek, vagy valamely nagy, és nevezetes történetnek akkorisága által szokták légyen az edénnyre fel-jegyezni. Horátz tehát, a' mint mondja, a' maga edénnyére fel-jegyzette azon napot, mellyen Maecénásnak a Teatromon öröm üdvözlés adatott. Azon napon, azt az arra tsak alig érdemes Szabini Bort, tulajdon ő maga, úgy-mond, huzta-le, tulajdon [3a] maga tette, még pedig Görög edényben. Valjon mit lehetett volna Maecénásnak kívánatossabbat mondani? Mi tudhatta volna őtet véletlenebből meg lókní, és mi ajálhatta [sic!] volna az ő tetszesének foganatossabban azon Szabini Bort? – És még tovább megy a' Költő; még hatalmassabban akarja el-foglalni a' Maecénás szívet, az Öröm Üdvezlet' adásnak Kórnýül-állásait utánna vetvén e'ként:

Draga Maecénás; hogy ez a' hazádi
Follyamot[...?] Partunk, meg az a' víg enyelgő
Vatikánum' hegy' Szava Kétszerezné
Érdemid árját.

¹⁷⁶ Mindez megtalálható szó szerint Sulzernél is, vö. SULZER, *i. m.*, 436 (*Ode* címszó). Sulzer a dalt az óda egyik sajátos fajaként nevezi meg, nem lehet őket élesen elkülöníteni egymástól. Átvette e részt Verseghy Ferenc is *A magyar nyelv törvényeinek elemzésében az ódáról* írott fejezetben. Vö. VERSEGHY, *A magyar nyelv...*, *i. m.*, 753–754.

¹⁷⁷ Campaniában az *ager Falernus*on termő, világos sárga színű bor, melyet a rómaiak a caecubusi után legjobbnak tartottak.

¹⁷⁸ Horatius arra az esetre utal, amikor i. e. 29-ben a római Pompeius Színházban Maecenas – hosszú betegség után felépülve – először jelent meg újra a nyilvánosság előtt, és leült szerényen a lovagok (nem a szenátorok) padsorába – ő, aki Octavianus távollétében Róma első embere volt!

tudni-illik olly nagy öröm tapsolást mond néki adatottnak lenni, hogy a' Tiberis-partjai, és a' Vatikánumi hegyek egészszen zúgnának-bele; melly Kőrnyül-állást még Kedve-sebbé téski Maecenás előtt az által, hogy a' Tiberist az ő hazája-belinek, az az Etruriából, a' honnan való Maecenás, folyónak mondja. Végre az egész eneket a' maga Kitsinysége éreztetéssével fejezi-bé. Tudni-illik, hogy Maecenásnak leg válogatottabb Borai volnának otthon, de néki se Falerni, se Formiani nem volna.

[3b] Tsak Kalén' préssén nyomatott gerezdet
S' Czekubit hórpólsz; mivel a' pohárkám,
Formián dombot, s' venikét Falernit
még nem is izlelth.¹⁷⁹

De azt melly ekesen, melly bővölködő, és a' Köz-beszédnek felette héjázó módon írja-le. Czekubi és Kaléni gerezdet mond a' Bor helyet, még pedig a' pusztá Kaléni gerezd helyet Kalén préssén nyomatott gerezdet. Továbbá mond Falerni venikét, Formiani dombot, az azokon termett Bor helyet, melly tzifra váltóztatgatás!

De tekéntsünk egy hasonló Hazai példát-is. T. Rájnis Ur a' Virgil Pásztori Verseit magyarra fordítván,¹⁸⁰ T. Révai Úr ötett azért üdvezli. Köz beszéd szerént mondhatta volna, hogy nékie felette nagyon tetszenének, és igen helyesek volnának azon fordítások, és hogy ő általa Virgilnek a' többi munkait-is ohajtaná fordíttatni. Ezen tsekély, és Köz-Szabású foglalatból melly fényes, melly méltossagos Dal kerekedett. Meg eresztett szajjal, 's mellységes indulattal szólítja meg az együgyű tiszta természetet, és azon emberek sorsán, kiket a' Keserves átok, vagy a' gonosz jelben születés Következési nyomorgatnak, szívből szánakodik. De magát ama magasságos gondolatoknak, ama fényes, és tiszta Ki fejezéseknek az erejét erezni lehet [4a] inkább, mint ki magyarázni.

Óh igaz tükör! tsoda fény! együgyű
Tiszta természet! Mi keserves átok,
Vagy gonosz jelben születés, nyomorgat
Annyi sok embert!

Mennyien vagynak, Kik előtt homályban
Rejtezük fényed; tapogatva járnak
A Vakok sűrűn feketült setétben,
'S nyögnek, utánnad.

¹⁷⁹ Elképzelhető, hogy a fordítás Belnaytól származik.

¹⁸⁰ Rájnis József 1789-ben jelentette meg Vergilius eklogáinak fordítását.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 60szám

Ritka olly boldog sok ezer közül is,
A kinek pillant valamely szikrátskád;
Szazadok szülnek tsak egyet, Ki teged
Láthat egészen:

Hogy veszett Nyelvünk szomorú valóban:
Rólla hogy még is lehetünk remenyben,
Boldogabb Század Magyaroknak adta
Kőszegi Rajnist.

Róma zöldellő mezején Ki hajdan
Szent Theocritnak szavaként mosolygott,
A Kegyes Virgyil! magyarúl is már
Altala hangzik.

És mi természet' nyomaként, mi gyengült
Edessen szollasz: nem erőltet Íród:
Nem szorulsz Kinnal Magyar öltözetbe
Erdei Kegy-Szúz!

Járd szerentséssen kiesült mézónket,
És tanítsd nyájasb rebegésre népét,
Kényesebb izlést te lehelj az ájultt
Íze-veszettnek.

[4b] Jarj magasztalván Koszorúd' Kötőjét
A Kinek Boldog Keze úgy Ki fűzött
Szép virágokkal, ki soha nem artott
Gyenge tagodnak.

Sótt te jó kedvvel mosolyogj reá is,
Kérd, hogy Aeneást, ugyan olly szerentsés
Éneket, mennél hamarább, fejezze,
'S fényre botsássa.

Azt tsodáltában azután tanulhat
Irni Árpádot diadalmi fényben:
Vagy mi más nagy Vért, valamely anyának
Drága szülöttjét,

A Kiben méltóbb örömét Hazánk is
Lássá, 's Kerkedjék igazán: miképpen
Kerkedik széllyel deli Henriással
Frantzia ország.

(Rév. Mik.)¹⁸¹

Ezekből tehát nyilván Ki tetszik, hogy az illetén nemű Vers-Költeményeknek a' tulajdona nem egyedől a' tárgyának, mellyről van a' Dal, méltóságában, sem a' mivoltának, melly elő-adatik, fontosságában légyen helylyeztetve, hanem abban a' fel hevültt, és Különös elevenségű Költő elméjében, melly magát az alatsónyságot is azon oldalról, és olly bé hatólag tudja szemlélni, hogy az által az ő Képzeldése [5a] leg tehetőssebben fel hevülhessen, és az érzése leg foghatósabban fel emelkedhessen.

Mint hogy a' Dal a' leg hevesebb belső érzéseknek fel buzditására alkalmaztatott Vers-Költeménynek a' nemét viseli, azon okból, az el ragattatás /:enthusiasmus:/ a' mérész rohanású kezdet, az Ugrások /:Saltus:/ a' félre tsapások /:digressio:/ és a' Költeményes össze zavarodások 's a' t. /:confusio:/ néki tulajdonai.¹⁸² Mindenikről valamitkét egyenként:

1) Az el ragattatás, a vagy az elmének heves érzése Költői /:Poetai:/ dőhösségnek is mondatik, mivel az ész az által meg Környékeztetvén, egyedül, azon Tárgy Körül foglalatoskodik, melly benne azon érzést gerjesztette.

Ez a' felette nagy elevenségű, és erejű érzés, melly az egész fel vett tárgyának, által meg által vizsgálásából származik, a' Mesterkedő Költőnek egész lelkét, hol szeretetnek, hol gyönlőségnek, hol haragnak, hol örömmek, hol szomorúságnak, hol bámúlásnak s. t. az indulatjával nem tsak bé tölti, hanem egészszzen el is foglalja, el is ragadja.

Továbbá az el ragattatásnak sok nemei vagynak; tudni-illik nemelleyek fellengőssek /:sublimis:/ tűzesek, magasságossak, némelleyek [5b] Kelemetesek, tsendesdedek; némelleyek e' Két neműekhez képest Középszerűek, úgy mint sulyosok, hathatósok, fontosok. Mert ezen szerént az érzések-is a' tárgyának, melly fel vétetett, Külömböző Méltóságú, Szépségű, jóságú, gyönörköttetésű s. t. mivoltához képest Külömböző Neműek, Szabássuak, állásuak.¹⁸³ Néha tudni-illik az érzés valamely dühössön harapozó lángok módjára üti-ki magát; néha ismét valamely, mindent fel-dúló, és magával ragadó sebes folyamot szakadása szerént; néha pedig valamely felső hatalom által a' levegőbe ragatlatni álmodja magát a' Költő érzése; mint, midőn Horác fel kiált:

¹⁸¹ RÉVAI Miklós, *Virgilius Ecclogáinak Kőszegi Rájnis József úr által tett fordítására*, Orpheus, 1790, I, 23–26.

¹⁸² A korabeli poétikai irodalomban a lírai vers sajátosságai (proprietas) a következők: a költői hevület (enthusiasmus), a kezdés bátorsága (audacia exordiendi), a lírai ugrás (saltus), a kitérések (digressiones) és az érzelmek egysége (unitas affectuum). Vö. *Institutiones*, 278–284, *De Odis* című fejezet.

¹⁸³ A latin változatban a lap szélén Blairre hivatkozik (Hugh BLAIR, *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*, 1783).

Quo me Bacche rapis tui
Plenum? Quae Nemora, aut quos agor in Specus [velox]¹⁸⁴
mente nova?¹⁸⁵

Az Illyetén el ragadtatásában Dalló Költő az olvasóit-is erűszakossan magával el ragadja, és azokban hol rémülést, és félelmet, hol szeretett, vagy gyűlölséget, hol szomorúságot, vagy tellyes örömmet gerjeszt; néha pedig ezen gerjedelmes érzés, mint az olvasztó tűz, minden ereinkben úgy el-terjed, hogy az által belső-képpen az édesdedségekben, es [6a] gyengédedségekben egészszen olvadoznánk.

Számos példaink vagynak az illyetén heves és mérész rohanású el ragattatásban. Úgy Horátz Epod. 5. D.¹⁸⁶ Anacreon 31. Horátz II. K. 17. D.¹⁸⁷ Révai XXV.¹⁸⁸ Magosságos Dal! Nagy János XX.¹⁸⁹ A' Sulyos, és fontos el ragattatásban példa Horátz II. K. 19. D.¹⁹⁰ I. K. 35. D.¹⁹¹ A kellemetes, és tsendesded el ragadtatásban Horátz IV. K. 3. D.¹⁹² melly a' mi [...] Révaink által igen jelesen fordítottat /:Énekei I. Ének p. 119. Edit. Pos. 1787:/.¹⁹³ Ugyan azon Révai Úrnak VIII. Ének.¹⁹⁴

Ez a' Költői dűhösség a' Lantos Kølteményesség' fő tulajdoninak az egyike. És ebben áll a' Dal tsinalatjának leg nagyobb munkássága. Mert minden Dalnak, melly méltó Kiván lenni a' maga nevére, leg elevenebbnek, és leg nagyobb mértékben lelkesítettnek szükséges lennie. Meg lévén tehát a' Költő ezen Képzelődessel telve, és elméjének ama valóságos hevülésében magát egészszen el merűltnek lenni érezvén, midőn Dallani kezd, magát egészszen fel-hevűltt dűhösségének, és lobogó elméje fuvalattyának eresztí, és minden tartozkodás nélkül mindent hasábol. Hogy ha pedig ezen hevülésnek még hijjával lenni [6b] érzi magát, akkor azt üzöbe veszi, és addig fársztja elméjét, miglen végre fel-lobbanását meg-latja. Azonban ugyan kell ám itt a' Költőnek vigyázattal lenni, ne hogy a' határon kívül lévő tilalmasban találja magát fel-ébredésekor. Az illy el ragattatásnak gyönörűséges példáját olvasom Révainál p. 152. – XXIIIdik Ének.¹⁹⁵

A Dalnak erőszakoskodása /:Nisus:/ az el-ragattatásnak ki-rohanásában áll, és az el-ragattatáshoz képest olly tekintetben vagyon, mint egy valamelly rész, az egészhez képest. Ennek ottan ki-kell tűnni mindenűtt, a' hol az indulatos ékességek egyesűlnek, és valamelly tárgygon mint-egy őszsze gyűlekeznek. Ebbe leg jobban bé láthatni ezen hason-

¹⁸⁴ A magyar változatban a *velox* kifejejtődött, a latinban helyesen megvan.

¹⁸⁵ HORATIUS, *Carm.* Liber III. XXV. *Ad Liberum patrem* című vers kezdősora („Bacchus, merre ragadsz, veled / telten? Mily ligetek, mily üregek közé / hurcolsz új, sebes érzelm?” KURCZ Ágnes fordítása).

¹⁸⁶ HORATIUS, *Epod.* V. *In Candidam*.

¹⁸⁷ HORATIUS, *Carm.* Liber II. XVII. *Ad Maecenatem*.

¹⁸⁸ RÉVAI Miklós, *Elegyes versek*, Pozsony, 1787, 160.

¹⁸⁹ NAGY János, *Nyjjas Műzsa*, Győr, 1790, 230–234. XX. *Habozó szív*.

¹⁹⁰ HORATIUS, *Carm.* Liber II. XIX. *Ad Liberum patrem*.

¹⁹¹ HORATIUS, *Carm.* Liber I. XXXV. *Ad Fortunam*.

¹⁹² HORATIUS, *Carm.* Liber IV. III. *Ad Melpomenen Musam*.

¹⁹³ A' született költő című Horatius-fordításról van szó.

¹⁹⁴ RÉVAI, *i. m.*, 129. A' szökevény *Cupido* című versről van szó.

¹⁹⁵ *Uo.*, 152–155. XXII. Ének: *Öröm nap, melyen a fő tudományok Budára által költözöködek*, 1777.

latosság által, tudni-illik: ha valaki valamely nagy víznek habzását, és hánykódását szemléli, az akkor az egész vizet [sic!] egy merő habzásnak, egy tsupa hánykodásnak látja; de még-is hol itt, hol amott a' habnak emelkedését és zuhanását erűszakosabbnak 's hatalmassabbnak találja. Így vagyon a' Dallal is; tudni-illik az egész Dalban hatalmaskodik a' fel buzdúlt hánykolódás, [7a] a' fő fő dűhösség; de még-is mindenütt ott, a' hol a' Dalnak leg nagyobb ereje, és méltóssága országol, mindenütt ott a' maga tehetségében leg magosságosabbnak kelletik annak lennie, mindenütt ott az el ragattatás lelkének leg erűszakoskodóbban kelletik ki-tenni magáért.

Az egész el-ragattatás, a' vagy Költői dűhösség Batteux¹⁹⁶ [lábjegyzetben: Les Beaux Arts reduits au [à un] même principe] szerént e' képpen gerjesztetik: Valamely fontos tárgynak szembe tűnése a' Költőt meg-lóki; arra ennek képzelődési tüze fel-pillant, és lángba borúl. Ez által a' lélek' eleven érzései fel-ébresztetnek, és a' magok erejekkel, a' képzelődési tüzet viszont meg-támadják, és annak lobogását untalanúl toditják. Ekkor a' fel hevült lélek' jelen való alapottjának tellyes ki-fejezésére várakozó iparkodások meg erednek; innét folynak osztán a' bő-termésű, a' mérész vagású, a' vas-gyúró erejű ki-nyomasok, a rend felett való formálatok, és a' kiváltképpen való fordulások. Illykor lattja a' Proféta, a' havasokat, a' Világ bértzeit az Örökkévalósságnak nyomdoki alatt magokat [7b] meg alázni, a' tengereket szaladásnak eredni, a' hegyeket ugrálni. Illykor látja Homerus az Isteneknek mennyei tsézait, és paripáit; látja Jupiteret fejével inteni, mellyre az egész Egek meg-rettennek; látja az ő mindeneket mozgóató szemöldököt.¹⁹⁷ Illykor hallja Virgilius Plegyiásnak az holtak árnyékai közzül ki-ható rettenetes ordítását; illykor kiált fel:

----- Deus! Ecce Deus!

és:

----- Bella, horrida Bella!

Et Tibrin multa spumantem sanguine cerno.

A' kezdete, vagy is inkább ki rohanása a' Dalnak¹⁹⁸ mérész, szokatlan, és kevély. Mert valahányszor a' Költő lantját Dallásra elő rántja, mindanyiszor egészszén el-foglal-tatik azon tárgy által, mellyet fel-hevült képzelődése elejébe terjesztett; azért akkor az

¹⁹⁶ Charles Batteux (1713–1780), francia esztéta, 1746-ban jelent meg a *Les beaux arts réduits à un même principe* (Tanulmány a szépművészetek visszavezetéséről egyazon elvre) című munkája.

¹⁹⁷ Ez a gondolat a francia *Enciklopédia* „óda” szócikkéből való, amikor arról szól Jaucourt, hogy mi megy végbe egy költő lelkében, amikor „egy nagy téma érinti meg”: „C'est alors que les prophètes voient les collines du monde qui s'abaissent sous les pas de l'éternité ; que la mer fuit ; que les montagnes tressaillent. C'est alors qu'Homère voit le signe de tête que Jupiter fait à Thetis, & le mouvement de son front immortel qui fait balancer l'univers.” Azaz: „Ekkor látják a proféták, hogy a dombok meghajolnak az örökkévalóság léptei alatt, a tenger menekül, megremegnek a hegyek. Ekkor látja Homérosz, hogy Jupiter fejével int Thétisnek, és halhatatlan homlokának mozdulata megingatja a világegyetemet.” Vö. *Encyclopédie*, 345.

¹⁹⁸ *Audacia exordiendi* az *Institutiones*ban. Ugyanez megvan a francia *Enciklopédia* „óda” szócikkében is: „Le début de l'ode est hardi”. Vö. *Encyclopédie*, 345. Ugyanez: „Der Eingang in die Ode ist Kühn.” RAMLER, *i. m.*, 23.

egész érzése nagy eleveniséget vévén, foly mint a' zuhano patak, melly minden elejébe akadottakat fel-dúl. És valamint hogy a' sebess folyamat' öbletlensége minden utjába kerülő vizeket fel-zabálván, nagyobb vagy kissebb mértékben meg-árad; úgy a' Dal-is a' maga folytában, [8a] hol nagyobb, hol kissebb mértékben indulatos; hol nagyobb, hol kissebb mértékben haborgó, mindég pedig zugó, és hevessen forró. Arra való nézve miként sajdittja a' Költő maga érzését tsilapodni, és hevét mintegy le felé szállingózni, a' Dallásával mindjárt hadjon-fel, ha Vers-Költeményét Dal név alatt kívánja esméretes-sé tenni.

Felette sok illy szebeess [sic!] rohanású Kezdet' példáink vagynak. A többi között Horátznak III. Könyv. 25. Dal. Epod. 7. és 13. Dal. Sarbievnél,¹⁹⁹ ama közelebbi leg-jobb Deák Lantosnál. I. Könyv. 15. Dal. II. Könyv. 5. D. Nem léssen haszontalan egy illy példát itten meg tekinteni. Horátz Epod. 7. D.²⁰⁰ nagy indulattal, és néki rohanással támadja-meg a' Romai népet, hogy ismét belső pártoskodásra tódulna:

Hova! Hova rohantok, Ó Istentelen
Rosz fajzatok? Vagy meg-nyugodt
Karjaitokat mi végre fegyverkezteti
Az új dühösség ösztöne?
Oh! Még tehát nem elég olasz vér ontatott
Mind szárazon, mind tengeren?
Nem azért, hogy a' vetélkedő Affrika kevély
Várát Hadunk porrá tegye;
Sem, hogy meg hodúlatlanúl a' tengeren
Túl el szakatt Brittanusok.
[8b] Már egyszer a' rab szíjra fűzelve az öröm
Szekér előtt vitessenek,
Hanem hogy tulajdon kezei által omlana
E' város irigy Pártusok'
Örömökre -----

És hogy az pártoskodásnak betstelenségét meg-mutassa, őket a' fene-állatoknál dühösebbeknek nevezi, mert azok, úgy-mond, a' magok neme-biliekre [sic!] soha nem agyarkodnak, hanem tsak a' külömbözőkre:

--- Sem fene farkasok, sem a' dühött
Mérgű oroszlányok soha
Ezt nem teszik; egyedül külömb némű vadok
Ellen ragadja ösztönök.

¹⁹⁹ Sarbievius költeményeinek gyűjteménye (SARBIEVII *Opera Poetica*, Vratislao, 1753) megvolt 1791-ben a pesti egyetem könyvtárában, vö. Egyetemi Könyvtár Kézirattára, J 34/7.

²⁰⁰ HORATIUS, *Epod. VII. Ad rem publicam de bellis civilibus*.

Itt ismét mendőróg reájok, és főbe-járó kérdésekre vétellel rettent-meg őket.

Mi meg veszett harag ingerel? Mi vigezés,
Vagy büntetés? feleljetek!
Halgatnak, és képek' halaványodva a' hideg
Foglallya rémült sziveket.

Most az ollyatén irtóztatosság' felettébbvalóságának szemek elejébe terjeztetésére, nem önként, hanem az örök Isteni vigezésektől [9a] kénszerítettve mondja a' Romaiakat azon szörnyűségekre vetemedni.

Bizonyyal az örök végezésnek átkai
'S irtozatos testvér ölés,
A' Romaiakat ostromolva büntetik;
Miolta meg fertőztetett
A' Föld Rémus' vérével, ama vérrel, Kit az
Után idő drágán fizett.

(Révai Miklós versei p. 155.)²⁰¹

Néha a' Költő tsendesen kezdi dallását, hanem osztán hovatovább hevesebbé, és indulatossabbá leszen mind Daljával együtt. Nem leszen talán unalmas erre ismét példát néznünk Horátzban, I. K. 22. D.²⁰² Kivált minthogy T. Szabó Dávid Úr által annya nyelvünkre ez is által vagyion téve:

A' kinek lelkén nem hever gonoszság,
Annak iv nem kel, se pedig hegyes tőr;
Sem tegez melly van tele rakva mérges
Nyillal, Aristi:

Járja bár tenger veszedelmes hátát;
Vagy kemény fagy túl le kötött, 's tsikorgó
Kaukasust: menjen vagy a' merre habját
Önti Hydaspes.

[9b] Mert az erdőben, Lalagét midőn én
Eneklem, 's gondbúl ki feselve meszszebb
Ballagok fegyvertelen is, ki térül
Farkas előttem.

²⁰¹ Révainak a XXIII. énekéről van szó, amely *A' meghasonlott Róma* címet viseli.

²⁰² HORATIUS, *Carm. Liber I. XXII. Ad Fuscum*.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények
2033. CZX. évfolyam 60szám

Melly tsudát nem látz se te, Dauni, tágas
'S makk hozó fákkal rakodott ligetben;
Földeden nem látz Juba, melly oroslány
Fel-nevelője.

Engem helyheztes vad, hideg mezőkre,
Hol fa vig nyárnak melegét nem érzi:
Melly felé tsak kód lakozik, 's egekből
Omlanak essők:

Tégy alá Fébus szekerének engem;
Hol lakást forró melegek nem adnak:
Vig öröm, szives nevetés, dolog közt
Töltök údőt el.

(Sz. David. 3. K. [...?])²⁰³

Az ugrás a' Dalban olly valami, mint egy köz-üresség, a' vagy nyilás két ollyatén képzeletek között, mellyek közlről egybe foglalva nintsennek. Melly sebessége légyen az elmének, tudva vagyon; de az a' sebesség még sebesebbé válik ollykor, midőn az elme tüzes indulatival fel-hevült. Ezen fel-hevültség akkor a' képzeletekben kényyére dul, ful, és [10a] azokat nyakra főre hányja; mind-hogy pedig osztán az mindenikének ki-nyomása vagy szükségtelennek látszana, vagy lehetetlennek azért a' Költő tsak a' válogatottját ragadja üstökön, és azt, hogy, a' mint jött, úgy mennyen, rend iránt való törődés nélkül maga szelének ereszti, reá se tekintvén azon aprólékoságokra, mellyek amazon válogatottaknak őszve kaptsolatásokra közbe vetendők volnának. És innét vagyon osztán az, hogy az ő képzeleti rendetleneknek és kőttleneknek látszanak, hogy azok között valamely ürességek, a vagy nyilások találatnak, de a' mellyeket a' Költő, hevétől el-ragattatván, szántsándékkal ugrott-által, és a' körültők való tapogatodást az utána ballagó olvasókra bizza.²⁰⁴ Úgy, midőn Horátz, Nereus, Tengeri Isten által Helenát a' Görögök által vissza-vétetendőnek jovendőlné [sic!], leg ottan fel kialt:

Eheu! quantus equis, quantus adest viris
Sudor!²⁰⁵

Tudni-illik Paris ellen, a' Helena elragadója ellen támadt, boszszúságátúl el-ragadtattván, [10b] az olvasó által láthatására bizza ezen oda értetendőket: Hogy a' Görög

²⁰³ BARÓTI SZABÓ Dávid, *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, Kassa, 1777, 279–280. A vers címe: *Fuskus Aristiushoz*.

²⁰⁴ E bekezdés forrása („Az ugrás a' Dalban...” kezdettől) a francia *Enciklopédia*, vö. *Encyclopédie*, 345.

²⁰⁵ HORATIUS, *Carm. Liber I. XV. Ad Alexandrum Paridem*. „Ó, jaj, vér s veriték lesz katonán s lovon...” (JOBÁGY Károly fordítása.)

hadi-gallyák már meg érkeztek, hogy a' tábor már kiállott, hogy már útköznek. E' Dalnak ezen részét szépen nyomdokoza Sarbiev. I. K. 2. D.

Ezen ugrásoknak, a' vagy nyílás maradványoknak, tsak azon tárgyakban van helye, mellyek valamely heves indulatok gerjesztésére leg alkalmatossabbak; mert azok a' fel zavarodott léleknek a' miveleti, már pedig a' lélek heves fel-háborodása nem akár minőben, hanem tsak a' súlyos tárgyakban tamadhat.²⁰⁶ Az Anacreon Daljaiban ezt fel nem találhatni; mert azokban a' lélek egészen el-lágyúl, és a' gyönyörűségekben olvadozik, mivel azokban az érzés tsendesded, gyengéded; a képzeletek hivságosok, és természeti együgyűséggel folyók.

A' Költő a' maga indulatjában, mellyel fel-hevülvén, Lantját pengeti, néha félre tsapásokra vetemedik; azt pedig rész szerént a' jelen-való mivoltnak süketetlensége miat, rész szerént a' szomszéd-belinek termékenységé miatt tselekszi.

[11a] Ez a' félre tsapás annyit téssen, mint valamely vidéki, de a' jelenvaló tárgyra használatos állapotnak rend-kivülvaló fel-hányatása. Az illy félre-tsapások az emberben természetesek olykor, midőn valamely különös [sic!] képzeletnek elejébe tünésétől, és további tekintésétől rend-kivül fel-indittatván, mint egy el-ragatattva, egészen annak szemlélésébe merül; melly miat mintha álomba szenderedett volna leg-ottan külömb-külobmféle ábrázolatok, és egy máshoz éppen nem tartozó képzeletek jönnek, mennek, bolyonganak elméjében. Így vagyon az a' Költőkkel-is, kivált a' lantos Költőkkel. Már pedig azok a' hirtelen való vidéki tárgyra fordulások, félre tsapások.

Ezen félre tsapásoknak két neme vagyon, némelylek tudni-illik a' Köz-helyekre, Közönséges igazságokra esnek; e' pedig főképpen Költői ékesség kedvéért esik meg. Mint Horátz I. K. 3. D.²⁰⁷ elsőben félre tsap, az első hajókázók szidalmazására, az után az egész emberi nemzetnek hadat hoz-ki belőle.²⁰⁸

Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.²⁰⁹

Némelylek félre-tsapások pedig esnek valamely [11b] meg-irtt történetekhez. Mint 3. K. 5. D. Horátz²¹⁰ Augustus Császárnak, és az ő Uralkodásának nagyságát, 's érdemét a'

²⁰⁶ E bekezdés forrása: *Encyclopédie*, 345. „Les écarts ne doivent se trouver que dans les sujets qui peuvent admettre des passions vives, parce qu'ils sont l'effet d'une âme troublée, & que le trouble ne peut être causé que par des objets importants.” („A kitérőknek csak élénk érzelmeket megengedő témákban szabad megjelenniük, mert egy zaklatott lélek következményei, és a zaklatottságot csak fontos témák okozhatják.”)

²⁰⁷ HORATIUS, *Carm.* Liber I. III. *Navem prosequitur, qua Vergilius Athenas vehebatur.*

²⁰⁸ E bekezdés forrása: *Encyclopédie*, 345. „Il y a des digressions de deux sortes : les unes qui sont des lieux communs, des vérités générales, souvent susceptibles des plus grandes beautés poétiques ; comme dans l'*ode* où Horace, à-propos d'un voyage que Virgile fait par mer, se déchaîne contre la témérité sacrilège du genre humain que rien ne peut arrêter.” („Kétfajta elkalandozás van: az egyik közhelyek, általános igazságok, ezek gyakran a legszebb költői szépségekre fogékonyak, mint abban az ódában, melyben Horatius, Vergilius egy tengeri utazása kapcsán kifakad az emberi nem szentségtörő merészsége ellen, melyet semmi sem tud megállítani.”)

²⁰⁹ „Mindent túrni nagyon merész / dolyfű emberi faj bűnbe, tilosba ront...” (WEÖRES Sándor fordítása.)

²¹⁰ HORATIUS, *Carm.* Liber III. V. *Ad divum Augustum.*

még hátra volt Brittanusoknak, és Persáknak meg-hódoltatások végett magasztalván, azon gyalázatott, mellynek bélyege a' Krassus meg-győzetetésétől fogva²¹¹ 30. esztendőig fen-maradt a' Római név homlókán, le-festi, és nagyítja, hogy tudni-illik azon gyalázatnak meg-tekéntésével az Augustus Ditsőségét, ki azon gyalázatott el-törölte, és a' Romai név fényét vissza hozta, magosságossabbá tégye. Végre onnét félre-tsap a' Marcus Attilius Regulus ritka erkölcsének ditséretére. A' ki tudni-illik a' Kartágobeli-ekkel tartatott első haborúban, Kartágóba léendő [sic!] vissza menetele eránt meg-esküdvén, és annak utánna Rómában a' foglyok' fel-tserélését tellyességgel nem javasolván, midőn vérségei, és Baráti által a' Rómában maradásra tartoztatott volna, inkább Kívánt a' Kinos halálra Kartágóba vissza menni, mint az ellenségnek adatott hitét megszegni.²¹²

Hasonló képpen azon III. K. 27. D.²¹³ Horázt az [12a] Adriatikumi tengeren Görög országban hajókázni szándékozó szeretőjét; Galateát az akkori veszedelmes őszű üdö végett, mellyben azon Tengeren leg-veszedelmesebb, haborgások szoktak volna lenni, azon utozásáról le-akarván beszélni, e' képpen szól: „Jollehet igen nehéz én nékem a' te el meneteled, nem akarlak én téged még-is a' búbájosok' szokása szerént a' gonosz jeleknek elő számlálásával, és átkokkal tartóztatni; forditassanak az affélék a' Gonoszok utnak indulására. /:1.–7. versig:/ Én inkább minden jókat, és szerentsés hajózást, valamint mindennek, a' ki előtttem Kedves, úgy kivált néked Kévánok /:7.–16. versig:/ de egygyet, valami nagyobb, minden támadható jel-látásoknál nagyobbat ohajtanék én te általad meg-gondoltatni; tudni-illik az esztendőnek mostani fergeteges, és háborgó idő részét /:17.–24. v.:/. Innét osztán a' 25. v. fogva félre-tsap az el ragattatott Európa példájára, és a' Kőrül tartózkodik az egész vers-Költemény végéig több mint 50. versekben. Az illetén félre tsapások Horáznak igen kedvessek. Pindarus-is sokszor félre-tsap, de ő ismét meg-tér, és vissza hozza az olvasót-is.

[12b] A' félre-tsapások valóban nagy tehetségűek. Mert valamint az elme béli meggyőztetés nem mindég az őszsze-halmaztatott okoknak fontosságából, hanem gyakran a Szívbe bé-ható Képzelt erejének alkalmas voltából származik; úgy a' helyes félre-tsapás-is valóban nagy nyomtatékja az Képzeltetek éreztetésének.

A' Költeményes őszsze zavarodást, az indulatok' ki fejtődésének, a' milyen olyan rendjében áll; tudni-illik midőn a' Lantos Költő a' maga hevében el ragadtatik, az indulatokat azon szerrel, a mint elő-tolongolnak, ki nyomásaival egymásra hasábollya; mindenedet, a' mint heves Képzeldése hadarójára kerülnek; minden ki-készítés nélkül nyakra főre hányja, és a' fenytékes okoskodás rendmértékeire nem is egyengetvén,

²¹¹ I. e. 53-ban a parthusok (Horatius őket nevezi perzsáknak) tönkrevették a Crassus vezette római sereget a carrhaei csatában, és körülbelül ezer római esett foglyul.

²¹² Marcus Attilius Regulus római hadvezér és consul az első pun háborúban i. e. 256-ban nagy hadsereggel átkelt Afrikába, de a kezdeti sikerek után megfogyatkozott csapataival vereséget szenvedett, és a punok (kARTHÁGÓIAK) fogságába esett. A hagyomány szerint a punok hazaengedték, hogy a hadifoglyok kicserélése ügyében tárgyaljon, Regulus azonban lebeszélte honfitársait az ajánlat elfogadásáról, és önként visszament, holott tudta, hogy Karthágóban kínhalál vár rá.

²¹³ HORATIUS, *Carm. Liber III. XXVII. Ad Galateam.*

szabadjában elő-todítja. Mellyből történik, hogy az értetlen, és hideg érzésű olvasó a' Költőt félre-flangérozni²¹⁴ vélné, és merő zur-zavart, szanaszéttságot, eszelősséget vádolna benne. És ez a' mivoltnak Kőlteményes őszsze zavarodása, melly [13a] által a' Szovak [sic!] szokatlannul széllyel hanyattattnak, és a' magok természetes rendjek szerint éppen nem helyhezettnek, még pedig olly következással, hogy abból valamelly különös és szokatlan, de még sem erőltetett fordulások szármoznának.

Az ugrássokat, a' félre tsapásokat, és a' Lantos őszsze-zavarodásokat nem kell éppen tellyességgel úgy nézni, mintha azoknak minnyájoknak minden Dalban szükseges-képpen fel-találtatandóknak kellene lenniük; el maradhatnak közülök némellyek némellyekben, mert nem éppen tellyességgel tsak ők nemzik a' Vers-Kőlteményt, hanem szolgálnak annak váltóztatgatására, elevenítésére, gazdagítására, magosságosítására. Ha tehát aztat inkább homályosítanak, terhelnék, szövevényesítenék, és őszsze zavarnák, helytelenül bötsösítettének a' Vers-Kőlteménybe férkezésre. Azért ha az okosság nem tudná a' Kőltőt vezetni, szükség, hogy leg alább tsak szántikállyon az embere után, külömben az el-ragattatás esztelenségé, esze-veszettségé válik.²¹⁵

Az érzés egyessége a' Dalban olly szüksegesképpen meg kívántatandó, valamint az [13b] Epopejában, avagy Szin-játékban a' történetet [sic!] egyessége. De azt még is nem olly szorossan kel érteni, mintha azon egy Dalban ugyan azon egy gondolatoknak, ábrázolatoknak, képzeteleknek, és fordulásoknak egész végiglen kellene meg-maradniuk. Mert ezeknek lehet, sótt kelletik változni, hanem olly Kötéssel, hogy mindég a' Vers-Kőlteményben országoló főfő [sic!] érzésre mutassanak. Tudni-illik az a' főfő érzés, és lélek lobogása környúl tekéntheti magát; magát bővebben, avagy szükebben ki-fejtheti, és őszsze-viszsa addig forgathatja, miglen abból mint egy annyi-meg-annyi uj ábrázolatok, és a' Kőlteménynek tsodalkozásra méltó búségű [sic!] váltóztatgatásai szerettettének fakadni, és még-is a' főfő érzés a' maga határában maradna, a' maga elsőségét egynek-sem engedné. Meg-fejtem e' dolgot világossabban: Ha valakit az öröm indította Dallásra, az akkor az ő magán kívül való ragattatása vezetéke egyaránt fel-'s alá ide-'s tova kószálhat szabadon a' maga határában; de ha osztán örömében annyira paripázna, hogy utollyára a' Siralom' völgyében találná magát: már az feletébb való, és meg [14a] botsáthatatlan Kőltői-vétek volna. Hasonlóképpen ha valamelly bűnnek, mellyet meg-útáltatni kívánna, gyűlöletességes képpé rajzolóása között pengetné, akkoriban önnön maga hangjától iszonyodó Lantját; akkor szereteten, vagy jóvolton Dallását ne végezze, hanem ha azon szeretet, avagy jóvolt, ama meg-útáltatandó bűnnel egy egyenessen el-lenkező valaminek a' jóvolta, és szeretetre méltósága lenne; mert ezen esettben az első

²¹⁴ Itt: eltérni a tárgytól, elkalandozni.

²¹⁵ A bekezdés forrása: *Encyclopédie*, 345. „En généralles écarts, les digressions, le desordre, ne doivent servir qu'à varier, animer, enrichir le sujet. S'ils l'obscurcissent, le chargent, l'embarassent, ils sont mauvais. La raison ne guidant pas le poëte, il faut au moins qu'elle puisse le suivre : sans cela l'enthousiasme n'est qu'un délire, & les égaremens qu'une folie.” („Általánosságban a kitérők, elkalandozások, rendtelenség csak arra szolgálhat, hogy variálja, élénkítse, gazdagítsa a témát. Ha elhomályosítja, megterheli, zavarja, akkor rossz. Ha az értelem nem is irányíthatja a költőt, legalább kíséje: e nélkül a lelkesedés csak téboly, az ötlet eltévelyedése.”)

értelem meg-marad, tsak hogy más szint vesz magára. Ehez tartsa tehát magát a' Költő a' több effélékben is.

Hihetőség akkor van a' Dalban, midőn a' Tárgy, melly a' Lanton pengettetik, olyan hogy azon indulatot valóban gerjezthette; és midőn a' gondolatok, a' rajzolatok, és Képzetelek valamint magok egymással, úgy az indulattal is össze férkezhetők. Azért, hogy a' Lantos-rajzolatok az indulattal meg egyezhessenek, nékiek rövideknek kelletik lenni, és tsak az ő fő vonásaiknak, és színeiknek, melly által a' lélek előtt, [14b] lebegő Képzelet világossabbodhat, léssen szabad oda férkeznie. Mert az érzés, és indulat az afféléket fel-sem veszi, mellyek a' lélekbe, bényomásokat jó előre nem tesznek; hogy tehát a' tárgyak össze-férkeztessenek, arra nagy mesterség kívántatik. Mint, ha le-iratik a' természetnek valamely rettentő mivelete, p. o. Föld-ingás, vagy mendörgő-Égi-háború, akkor a' gondolatoknak is fellengőseknek, a' ki fejezéseknek mélységeseeknek, a' rajzolatoknak setétségeseknek, és merő rémülést gerjesztőknek kelletik lenni. Úgy I. K. 34. D.²¹⁶ Horátz egykori tiszta levegőben támadt olly mendörgést ír-le, mellytől hirtelen rémültében magán kívül tétetvén, alig tudott [...] költsönözni magának, melly olly méltóságossan, olly talpra essőleg téssen meg, hogy az olvasó mint egy magát Jupiteret látja villámló tűzével a' levegőt hasogatni, látja az egek bértzein sebessen szaladó Jupiter tsézáját, érzi az egész földet alatta meg rázkódni; mellyekből valamely Sz[ent] rémüléssel egészsen meg telik. Ugy, minő rajzolat illhetne [15a] jobban a' maga tárgyához, mint e' következő

----- Saeva necessitas
Clavos trabalis & cuneos manu
Gestans aëna, nec severus
Uncus abest, liquidumque plumbum.²¹⁷

Ha pedig a' Költő valamely édesded nemű tárgy körül foglalatoskodik, p. o. a' mezei boldogságot akarja le irni, akkor gyenge, édesded rajzolatok, kelemetes gondolatok, és átallyaban valamely tsupa szeretetre méltó, és mosolygó képzelet tűnnyön ki az egész Daljából. Illyen a' Horátz 2. Epod. D.²¹⁸

A' léleknek felette eleven érzése, melly Dallani készített, igen tartós nem lehet, nem is birhatja az elme sokáig azon hevét, mellyel az el ragattatott Költő fel-gyulada, hogy erőtlenedni ne-kezdene; mert Czczeró-ként: a' lélek tüze hamar el-aluvó.²¹⁹ Tehát a' Lantos Vers-Költeményeknek [sic!] rövidedeknek kell lenni. Melly rövidedség minde-nikben ugyan, de fő ként azokban meg-tartandó, mellyekben a' Költői dühösség leg

²¹⁶ HORATIUS, *Carm.* Liber I. XXXIV. *Ad se philosophantem.*

²¹⁷ Az idézet nem a XXXIV., hanem a XXXV. ódából való, amelynek címe: *Ad Fortunam.* („A szörnyü Szükség mindig hírnököd, / acélos éket hord, közeleg kemény / kampókkal és gerendaszeggel, / s olvad az ólom is érckezében”). (LAKATOS István fordítása.)

²¹⁸ HORATIUS, *Epod.* II. *Laudatio vitae rusticae.*

²¹⁹ A Cicerótól való idézet forrása RAMLER, *i. m.*, 28. vagy a francia *Enciklopédia* „óda” szócikke, vö. *Encyclopedie*, 345: „animorum incendia, dit Ciceron, celeriter extinguntur”.

fellengössebb, leg tűzessebb, leg magosságosabb, és mint egy a' villámlásként lobogó, rohano. Mellynek minnyájoknál [15b] a' Lantos Költők fejedelmeinél példáját láthatni; kik tudni-illik fel vett Tárgyak' Dallásának mint egy közepére, többnyire olly hirtelen ketté vágják Lantjoknak hurjait, a' minő fel-hevültt dühösséggel annak előbb nekie rohantak.

És ezek a' Lantos Vers-Költemények olly tulajdoni, mellyeknek vagy mindenikével, vagy változtatva véve, hol egyikével, hol másikával, többel vagy kevesebbel tündöklenni kelletik a' Dalnak.

A' melly gyöngyökkel, és bokkrétákkal meg illik a' Dalnak ékeskedni, azok e' következők: Ellme-villám, /sublimitas:/ Felségesülés /:majestas:/ és Kelemetesség.

A' Dali elme-villámnak ezen fejezetét adja chevalier Jaucourt,²²⁰ hogy az, az elme gondolatinak egy olly sebess őrlődése légyen, mint a' sűrű setétségeket hasogató ejjeli-villámlásnak sebes lobogása. [*Lapalji jegyzetben:] Est un trait qui éclaire ou qui brûle.²²¹ Nem is ok nélkül ad neki oly erőtt, mert az elme villami gondolat, sebes tsapásokat ejt rajtunk, egészszen meg ragad, sőt egészszen el ragad [16a] bennönket; még pedig nem csak első meg pillantatásában, hanem mennél tovább, mennél gyakrabban, mennél közelebről szemléltetik, annál hathatósabban vág belénk, annál ki-verhetlenebb, és meg-átalkodóbbabb lökődést nyom elménkbe.

Az elme villám kétféle; képzeleti és gondolati; amaz esik, midőn a' jelenvaló képzelet olyan, hogy az minden közönséges, és lenni szokot képzeleteket felyűlmúl. Mint:

Si fractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.²²²

Melly elme-villámi képzelet, a' világ kerektségének omlásával, a' jóban álhatatos ember' meg-nem-rettenésének egybe foglalása!

A' gondolati elme-villám áll az ollyatén gondolatokban, mellyek az emberi gondolkodás módját fellyül haladják, és mintegy a' magosságba emelkedve, minden alattok helyhezettettek azon egy álltokban nézik. Úgy azon fellyebb lévő példában az, hogy az [16b] álhatatos ember tsendesdedsége a' szakadozó világnak reája omlását egyenes elmével, és szemmel nézi, gondolati elme-villámot térszen.

A' Dalnak felségesedése az elme villámból önként következik; áll pedig a' Képzeleteknek fényességében, az érzéseknek elevenségében a' fordulatok' mérészségében, a' Dal lelkesülése méltóságában, az értelmi valóságokban /:sententiae:/ a' formálatokban

²²⁰ Louis de Jaucourt francia filozófus (1704–1779), a francia *Enciklopédia* egyik (fáradhatatlanságáról és lelkeségéről híres) szócikkírója.

²²¹ Az idézet forrása: *Encyclopédie*, 345. A teljes mondat így hangzik: „Le sublime qui appartient à l'ode est un trait qui éclaire ou qui brûle.” („Az ódához kapcsolódó fennkölttség olyan vonás, mely megvilágít vagy éget.”)

²²² HORATIUS, *Carm.* III, 3. *Ad Musas de Augusto*. „Rettenthetetlen, hogyha Föld s Ég / összerogy is, s a romok lesujtják.” (BEDE Anna fordítása.)

/:figureae:/ a' szavaknak, és mivoltoknak boldog bűvölködésében, és az egész beszéd módjának szerentsés könnyűségű folyásában.

A' Dal kelemetessége meg szerzetetik a' szavaknak alkalmas helyheztetése, a' ki-nyomásoknak világos értelme, és a' minéműsitőknek /:epitheta:/ helyes válogatottsága által.

A' Dalnak ezen diszeivel egybe illenek a' Kőlteményi tsodálatosságok, a' temértelenség [?], és az ujjadonságok.

[17a] A' Daloknak külömbféle nemeiről.

Sulzer-ként, az öreg Tölgyektől fogva, a' fiatal rózsa bokrotskákig nem található több külömböző fák, és bokrok' nemeire, mint a' Pindarusi fellengősektől fogva, az Anacreoni gyengédedekig, Dalok' nemeire.²²³ Vagynak tudni-illik fellengős Dalok, vagynak gyegédedek [sic!], édesdedek, szomorúak. Némellyek mint-egy hevesebbek, mások kellemetesebbek. Vagynak, mellyek tsodálkozásból, vagynak, mellyek örömből erednek. Némellyek szeretetből, mások gyűlölségből, némellyek gyönyörőségbe, mások keserűségbe merőlségből fakadnak. Némellyek Erkölts tanító, némellyek Istenes Dalok. Némellyeknek eredete az érzés, némellyeknek az indulat, némellyeknek mind a' kettőjök ereje, és az azokból következő Kőltői [17b] el ragadtatás. Altallyában, a' mint külömb-félék, és számtalanok az erzés nemei, úgy külömb-félék, és számtalanok a' Dalok nemei is. Közönségessen még is e' negy rendeletek /:classis:/ közzül valamelyikének a' rámájára nints az a' Dal, melly reá nem illene. Tudni-illik:

1.) Vagy Istenes a' Dal, és nevezetik Istenes Éneknek, nem is foglalván egyebet magában, mint a' Szivnek azon eleven ki-nyomásait, mellyekben a' teremtőnek nagyságát, mindenhatóságát, böltsességét, és véghetetlen jóságát, s. t. tsodállya, magasztalja, és mintegy az el-ragadtatásában fel kiált: *) [lap oldalán beszúrva:] *)

Les Cieux instruisent la terre,
A révéler leur Auteur ;
Tout ce, que leur globe enserre,
Celebre un Dieu Créateur.
Quel plus sublime Cantique,
Que ce Concert magnifique
De tous les célestes Corps?
Quelle grandeur infinie!
Quelle divine harmonie
Resulte de leurs accords!

(J. B. Rousseau²²⁴ L. I. O. 2. p. 3.)

²²³ SULZER, *i. m.*, III, 436. Ugyanez megtalálható: VERSEGHY, *A magyar nyelv...*, *i. m.*, 752.

²²⁴ Jean-Baptiste Rousseau (1671–1741) francia költő.

2.) Vagy nagy-névbeli /:heroicus:/ mellyben nagy hirú, és nevéeknek tettei magasztaltatnak.

3.) Vagy Böltselkedő /:Philosophicus:/ a' vagy Erköltsi, mellyben a' tökéletességre gerjesztetések, és a' tökéletlenségre utálatások foglaltatnak.

[18a] 4.) Vagy végre Anacreoni a' Dal, melly neme a' Dalnak az emberi élet' minden gyönyörőségeit, minden kellemetességeit, kivált pedig az Iffiuság' örömet, tántzait, a' Bort, a' Bor-Ivást foglallya magában, És Boileau szerént:

Le fest innepeket tántz- 's multságokat
Vig Iris' szájáról, hogy lopott tsokokat,
Ki gyengén ellent-áll, 's édes tsalfasággal
Vonakodik, hogy majd tsókold tolvajsággal.

Elle peint les festins, les Danses & les Ris ;
Vante un baiser cueilli sur les lèvres d' Iris,
Qui mollement résiste, & par un doux caprice.
Quelquefois le refuse, afin qu'on le ravisse.

(Boileau, l'art poet.)²²⁵

Az illetén Daloknak a' neme nevet nyert Anacreontúl ama felette édesded Görög Lantos Költőtől, a' ki a' Daloknak ezen nemében minden másokat fellyül haladott.

[18b] [Innentől más tintával, más helyesírással, más kézírással folytatódik a szöveg:]

A' Dal külső formája áll a' külömbféle Versek nemének, és számának olly őszsze-alkalmaztatásában, mellynek egyrendbélisége után, ugyan azoknak meg-nyitása fordul ismét elő. A' Dalnak ezen formája a' Nemzeteknek külömbféle ízléséhez képest, külömbféle. A' Görögöknek a' Dalban voltanak Strófái, Antistrofái, és Epodoni.

A' Strofa tulajdonképpen azon bizanyos Versek számát tette a' Görögöknél, melly az Énekkar által menve danoltatott. Mert náluk minden Ének, az Énekkarnak járása közben esett. Mikor az Énekkar menttéből meg-fordult, akkor a' Verseknek másodrendbeli részét, melly az előbbenihez a' számra, és nemre nézve egészen hasonló volt, kezdvén danolni, ugyan annyi lépéseket tett ezen vissza-jöte-beli danolásában, mint a' mennyit elébb menttében tett vala; és ez a' másodrendbeli rész nevezetett Antistrofának. Midőn [19a] pedig az Énekkar meg-állapodva még egynehány Verseket danolt, azon része nevezetett Epodonnak, mellynek Versei, egész szabásokra nézve különböztek a' Strofa és Antistrofabeliektől. Hogyha ezen háromrendbeliség által az Ének még el-nem végeztetett, akkor ismét elő-fordultak az előbbenihez mindenben hasonlatos Strofák, Antistrofák, és Epodonok.

A' közelebbkoriak a' Strofan értik a' külömbféleképpen, de olly módón meg-határozott Versek számának, és nemének őszsze-foglaltatását, mellynek, meg-ujjitandólag,

²²⁵ (Az ódáról szólva:) „Úgy fest ő ünnepet, mosolyt és táncokat, / csókot, melyet Iris ajkáról lopogat, / Ki gyöngén ellenáll s csókot daczból nem ad, / Hogy végre tőle azt erővel elragadd.” Nicolas BOILEAU, *A költészetről*, Bp., 1885, 25. ERDÉLYI János fordítása.

azon egész Vers-Költeményben tekéletesen meg-kellessen tartania. De ez közönségesen esméretesebb dolog, sem-mint-hogy róla hoszszaon szót tenni kellessen.

[19b] A' közelebbkoriak az illy meg-határozott Vers-Kötteten kívül, a' Versek' végezetének egyenlő ejtésével-is élnek; melly, főként a' gyengéded nemű Dalokban, valamelly különös édesdedséget foglal magában, és a' füleket mintegy altattyá, és igézi.

[Újra Belnay kézírásával:]

Némelly Nemzeti Lantos Költőink iránt való rövid meg-jegyzések.

[Ismét az előző, idegen kézírás:]

Faludi Ferentz minden kételkedés nélkül Fejedelme a' mi Nemzeti Lantos Költőinknek, és nem alábbvaló a' leg-főbb külső Nemzeti Elméknél. Az ő képzeleti virágzók, elevenek; az ő érzése ékes, és egyenes. A' Versei gyengédeden folyók, semmi darabosság, semmi erőltetés, semmi szükségtelen szó, semmi lanhardt, [20a] avagy helytelen gondolat benne nem találatik. Az ő rajzolati gyönyörködtetési a' szívet, és az érzést egészszen olvasztják. Az ő ábrázolati édesdedek, tiszták, világosok, mosolygók. Az ő Músája kedveltető, érzéssel tellyes, enyelgő, szerelmes, dallásai gyönyörködtetők, a' szavak benne tsupa szívnek szavai, tréfái elmések, tsátságása kedveltető, és az alkalmaztatások benne igen jelesek. De még-is nemtsak mosolyog, és enyeleg az ő Músája, hanem ugyan akor édes kedvű ábrázattyával fontos valóságokra tanit. Tanit miként hidgyünk a' forgandó Szerentse állhatatlanságának VII, es XVII Énekeiben.²²⁶ Néha tsak magyarázza a' mások által már ki-mondatott Igazságot, mint midőn a' pipáról danól,²²⁷ hanem ez ritkaság benne. De bezzeg midőn kedve szerént maga szárnyára kél, kivált Nagy Leventák tetteit danolván /:IV,²²⁸ es XXXIII Enekekben.²²⁹/ akor repül fellengősen, alatt hágy meszsziere mindennemű Költöket. Valóban az IV. Dal, egy olly lelkesült Dal, hogy az a' Tyrtoj,²³⁰ és Gleim akármelly Daljával /:Kriegs Lieder:/ baj-vivásra mehet az elsőségért.

Révai Miklós Úr a' Alagyatok²³¹ közt az első, ki a' Dalban Elme-villámi repülésre bátorodott, azért-is vette uttja vezetőjének Horáztot, kinek elébb egy néhány Daljait Anyanyelvünkre által tette, még pedig olly jelesen, hogy azok tsupán az ő tulajdonainak [20b] látszatnának. De osztán azt-is el-hagyván, maga Lantját pengeti. Az ő Erköltsi Daljai

²²⁶ Faludinak a *Szerencse* és a *Forgandó szerencse* című dalairól van szó.

²²⁷ Faludi *A pipáról* írt „sonettója olasz formára” magyarországi szonett-próbálkozások után az „első épkezláb kísérlet” (Kovács Sándor Iván).

²²⁸ Faludinak a *Nádasdi* című verséről van szó.

²²⁹ Talán a „Fegyvert rántva látok több vitéz orozslányt...” kezdetű alkalmi énekről van szó, amely Niczky György gróf házasságkötésére íródott.

²³⁰ Túrtaiosz vagy Tyrtaios az i. e. 7. században élt görög (spártai?) lírikus. Belnay nyilván azért hivatkozik itt rá, mert Túrtaiosz elsősorban harcra buzdító költeményeiről (pontosabban elégiáiról) volt híres az ókorban.

²³¹ RÉVAI Miklós, *Magyar alagyáknak I. könyvek*, Nagykároly, 1778.

mélységes böltséssel tellyesek, fellengősek, felségesek, és méltóságosak. Ezek között pedig elsőbbséget érdemel a' Lélek' halhatatlanságát elő-ado XIX Dalja.²³²

Leg-közelebbkori Nagy János,²³³ de leg-édesdedebb-is. Ez hol maga Anacreon, hol Sappho, hol Catullus. Az ő Versei rövidsek, édesek; ki-mondásai erővel és hathatósággal tellyesek. Az el-ragadtatás benne felettébbvaló. Akár az Aszszonyokat támadja-meg, hogy az eredeti erköltstől el-pártolva, magok szülöttyeiket már nemis a' tulajdon szülők [21a] szoptatják; akár forduljon a' maga sorsán siránkozó, és Nemzete hanyatlásán szánakodo tzigányhoz XXV Eneken,²³⁴ akár gerjeszen a' tántzra és vigasságra a XXVIII Éneken,²³⁵ akár nyögjön és sirjon a' kalitzkában rabbá tett madarkával,²³⁶ s. t. mindenkor meg van benne a' magosságos, az eleven, és igazán eredeti elme, meg van mindenütt a' természet nyomdokozása.²³⁷

[22a] [2. rész] A' bé-vett Szerzők' /:Authorok':/ magyarázatjának példája
Az Anakreon 2dik énekéről²³⁸

Foglalat /:Argumentum:/'

A' melly éneknek meg-fejtetése itten fel vétetett, az az Aszszonyi Nem' Szépségének egy igen elmés, és kényes ditséretét foglalja magában. Elsőben elő-adja a' Poeta azon tulajdonságokat, mellyeket a' Természet különkülön minden állatoknak adott, tudni-illik mást a' négy-lábuaknak, mást a' tollasoknak, mást a' vizeknek, mindazáltal mindenik félének olyant, mellyel maga védelmezésére bátorságosan élhessen. E' szerént az ökröknek szarvakat, a' lovaknak körmöket, a' nyulaknak láb-gyorsaságot, az [22b] oroslányoknak agyarkodó szaj-vitsoritást, az halaknak úszás', a' madaroknak repülés' tehetőséget adott. Ezeknek elő-számláltatása után az emberekhez fordulván, a' Természettől az embereknek adatott tulajdonságokat írja-le; végre az Aszszonyi Nem' számára rendeltett Természeti ajándék' mivoltáról szorgalmatoskodik, de melly fényes, melly méltóságos arra-fordulással! Ugymint az Aszszonyi Nem' iránt némünémü szorgalmatosságot jelentő kérdésének meg-kettőztetése után nyilatkoztatja-ki az Aszszonyi Nemnek védelmező Természeti tulajdonát, tudnillik [sic!] a' Szépséget, mellyet hogy fellyeb magas-

²³² Uo., 149. XIX. Ének: A' lélek' halhatatlansága.

²³³ Nagy János (1732–1803), költő, Ovidius-fordító, Révai Miklós barátja; legnevezetesebb versgyűjteménye, a *Nyájás Múza* Győrött jelent meg 1790-ben.

²³⁴ NAGY János, *Nyájás Múza*, Győr, 1790, 243–244. XXV. Ének: A' kesergő tzigány.

²³⁵ Uo., 250–251. XXVIII. Ének: A' Tánczról.

²³⁶ Uo., 252–254. XXIX. Ének: A' szabadságra törekedő fogoly madár.

²³⁷ Jól megragadható Belnay fogalmi bizonytalansága ennél a' résznél: értekezésének korábbi példái valóban többnyire az óda műfajához sorolhatók (lásd a Horatius-idézeteket), ellenben Faludi Ferenc és Nagy János idézett versei a dalköltészet körébe tartoznak.

²³⁸ PONORI THEWREWK Emil fordításában: „Természet a bikának / Szarvat adott, a lónak / Patát, futást a nyúlak, / Arszlánnak iszonyú száját, / Úszást adott a halnak, / Gyors szárnyalást madárnak, / A férfiaknak elmét, / Nőknek misem maradt volt. / Hogyan segít a dolgon? / Szépséggel áldja őket, / Pajzsok, dzsidák fejében: / Azért tüzőn, vason győz / A női lény, ha bájos.” *Szépség* című vers, vö. *Anakreon*, 218.

taljon, minden fegyvereknél, és erő-béli tehetségeknél nagyobbra betsül. Mert, úgy mond, a' Szépnek mint tűz, mint vas kénszerítettik engedni.

[23a] [Itt jön az ének görög eredetiben, utána szavanként előrehaladva elemzi, értelmezi a verset.]

[23b–30a] φύσις, ezen szótól φύω, az az termék, természetek, származván, annyit tészén, mint *termékeny természet*, melly mindeneket termeszt, és terem, vagy is Isten, kinek a' maga ingyen-adománnyai osztogatásában lévő böltsességét és jóvoltát rajzolják-le ezen versek. Lásd F. G. Born²³⁹ ez iránt, és Mélt[ó]s[ágos] Martinit, a' Term. Törv. I. §. [...]

[30a] [Válasz Cornelius Jánosnak, „Ki ezen éneket Anacreonnénak lenni tagadja?”]²⁴⁰

Hátra van még hogy Cornelius Jánosnak rövideden meg feleljünk, Ki ezen éneket Anacreonnénak lenni tagadja. Két jegyzést ragaszt ő ezen énekhez.

1.) A' többi álatoknak adatott tulajdonságok elő-számlálását Kiványa; hol maratt úgy-mond, a Rókának adatott természeti ravasság, és egyébbb álatok' tulajdonsága?

[30b] Hogyha Anacreon valami Systemát akart volna irni oly szándékkal, hogy minden álatok' tulajdonságát elő-adja, örömet egyet értenék Cornelival. De Anacreon nem a' természet historiáját, hanem az Aszszonyi Szépséget akarta nevezetessé tenni. Arra pedig nem volt szükséges minden állatok' tulajdonát le-irni, elég volt tsak némellyeket, mint nevezetesebbeket meg jegyezni, mellyeknek az Aszszonyi Szépséggel egybevetett hasonlítások által, ennek betségét ki-mutathassa.

Én akkor tagadnám inkább ezen éneket Anacreonnénak lenni, midőn azon szorgalmatoskodást tapasztalnám benne, hogy eggyetlen egy állatot-sem Kivánt légyen belőle kihagyni; mert akkor az illetén nemű verseknek leg-főbb tulajdona héjával volna tudnilik az Anacreoni rövidedségnek híjával volna.

2.) A Nyoltzadik verset hideg-vette, és ügyetlen (Ἔννοια, inepta et frigida) gondolatnak mondja, mert, úgy-mond, nem igaz az, hogy a' Természetnek nem lett volna semmije, a' mit az Aszszonyoknak [31a] adhatott volna. Hol volt úgy mond az édes beszédű hitethetés, és tsábitás ereje, melly merő Darda, és Pajs? De azon kívül, hogy az édes beszéd nem lett volna elegendő videlmező eszköz, még az is nyilván való, hogy az a' vélekedés önnön magába helytelen. Mert a' Természetnek az a' Képzeltetett meg akadottsága egyszerre fel-oldatik ama szakasztékoknak meg tartatásával, mellyekről fellyebb ezen vers körül szóllánk. Egyébb aránt a' ki olly aggódó szorgalmatosságot, olly szoros vigyázatott, és gondot Kiván a' Vers tsinálásban, az ugyan nyilván-valóvá teszi, hogy ő semmi Költői tűzzel nem bir. Lásd Barnes,²⁴¹ Borheck, Dégen.²⁴²

²³⁹ Fredericus Gottlob Born, Anakreón és Szapphó verseinek kiadója (*Anacreontis et Sapphus Carmina Graece*, Lipsiae, 1789).

²⁴⁰ E megjegyzés forrására még nem sikerült rálelnem. Mindenesetre Ponori Thewrewk Emil, Anakreón 19. század végi fordítója sem tartja eredetinek ezt a dalt, mondván, hogy „prosodiája más eredetre mutat”. *Anakreón*, 285.

²⁴¹ Josua Barnes (1695–1712) jegyzetekkel ellátott, görög és latin nyelvű Anakreón-kiadása: *Anacreon Teius, Poeta lyricus...*, Cantabrigiae, 1705. Sulzer a legjobb kiadások között említi, valamint utal arra, hogy tőle származik a leginkább használható Anakreón-életrajz.

²⁴² Johann Friedrich Degen (1752–1836), német teológus, filológus. Görög és német nyelvű Anakreón-kiadása (1781, 1782) igen népszerű volt.

Ezeket e' keppen meg jegyezvén, elő-adom elsőbben egy néhány helyesebb fordításait ezen éneknek,²⁴³ azután annak némely nyomdokoztatásait.

I. Zechenter²⁴⁴

Őkörnek Két szarvat
Lónak Kőrmos lábát
Adot a' természet.
[3 1b] Nyúlat sebességgel
Oroszlánt erővel
Bőven videlmezett.
A' Halat evezni,
A Madárt repőlni
Maga tanította.
Embert böltsességgel
Hát az Aszszonyt mivel?
Szépséggel tziifrázta.
Az erős Pajsnál
Halálos Dárdánál
Jobban meg segíti
Minden fegyvereket
Hadi eszközöket
Szép Aszszony meg győzi.

II. A. J.²⁴⁵

Vagyonyját a' Természet
El osztván, a' Bikának
Adott öklelni Szarvat,
A' Lónak rugni Kőrmőt,
A Nyúl nyert győző lábát,
'S tág torkot az oroszlánynak,

²⁴³ Belnay nem említi Révai fordítását: megjelent CSAPLÁR, *i. m.*, 422. *A szépekről* címmel. (Révai kézirati hagyatékában található hét füzetke, melyek Anakreónt tárgyalják, ebből a 4. tartalmazza hat Anakreón-ének fordítását, köztük a II.-at is.)

²⁴⁴ Zechenter Antal az első Magyarországon, aki egész kötetet adott ki anakreóni fordításaiból: *A' magyar Anakreón*, Prága, 1785. Csokonai mellett (vö. CSOKONAI VITÉZ, *Jegyzések és Értekezések...*, *i. m.*, 90) Földi János is elítélően nyilatkozik „rossz magyarságú” fordításairól. (Vö. *KazLev.* II, 175.)

²⁴⁵ Ráday Gedeont takarja a monogram. A fordítás megjelent: Magyar Museum, Kassa, 1788, I, 4, 359.

Jutot a' Hálnak úszás,
Repülés a' Madárnak
[32a] A' férfinak vitéz sziv
Vólt osztva: mind ezekből
Kapott a' Szép Nem, semmit?
Hát mit adott azoknak
Pajs helyet 's a' Sértő
Dárdák helyet? Olly ortzát,
Hogy tűz 's vas hódol nékik
'S a' sziv rab lesz, ha szépek.

[32a–32b] III. Dégen [itt következnek a német fordítás]

IV. Gleim²⁴⁶ [német fordítás]

V. Corsini²⁴⁷ [olasz fordítás]

[33a] VI. H. Stephanus²⁴⁸ [latin fordítás]

Aki ezen fordításokat egybe hasonlítja, meg fogja vallani, hogy az első és a' harmadik az eredetihez leg közelebb jár; de még-is [33b] nehezen határozhatja meg, melyiknek étéllye az elsőséget. Ha a' Ki nyomásoknak egész erejét, egész velejét, avagy amint mondatik, tellyes folyamatját tekintem, Könnyen el hitetem magammal, a' Zechenter fordítását magának Anacreonnak bé illőnek lenni. Valóban is a' Téjusi Költő²⁴⁹ maga sem dallot volna magyarul másképpen. Hogyha pedig a' fordításnak Szoros rendtartását tekintem, úgy hogy a' Szó a' Szónak, a' Szám a' Számnak, amennyiben lehet, minden erőltetés, és az eredeti értelemnek, 's nyomosságnak minden guzsoltatása nélkül meg felel-é? akkor a' Dégenét a' Zeechenterénél helyesebbnek találok. Végre ha a' Beszédnek édesdedtségét, és a' mint mondja Kedveltetőségét visgalom, akkor az említett magyar fordítás mindeniket fellyől mulja; mert egyaránt végződő versekkel foly, úgy mint Kettesével menván az egy arányú végezetek, a' harmadik, a' hatodikkal öntődik egyarányú formába, melly dolog Kedvessen hangzik a' fülekben; azonban pedig a' Vers [34a] tsinalatját nehezebbíti, és tsak azért is az aprólékos hibák botsánandóbbak lehetnek benne. Mint p. o. hogy ezen szó helyet: *védelmezte* ez iratott: *védelmezett*, e' helyet *meg győz*, iratott: *meg győzi*. a) és hogy ezen szó *ἔδωκεν*, a' *védelmezett*, *tanította*, *tzifrázta* szókkal hosszúra huzattatott, mellyeket mind a' versek végezeteinek egyarányúsága okozta. De – meg valvan az igazat igazán, – annak a' Kellemetes együgyűségnek, melly a' maga Nemében Anacreont egyedül maradottnak tész, egészszén hijával vagon.

²⁴⁶ Gleim, „a német Anakreón” volt az első, aki sikeresen kísérletezett önállóan rímtelen, antik versformában írt anakreóni dalokkal.

²⁴⁷ Bartolomeo Corsini (1606–1673) olasz költő, fordította Anakreónt.

²⁴⁸ Henricus Stephanus, azaz Henri Estienne (1531–1598), a francia Estienne nyomdász-könyvkiadó humanista tudósintézet tagja volt. 1554-ben jelentette meg hatvan költeményt tartalmazó, pszeudo-anakreóni gyűjteményét.

²⁴⁹ Téjusi azaz teoszi, Anakreón Teósz városában született.

[Lapalji jegyzet:] a) Zechenter Urnak az egész Magyar Anacreon-jában, és a' többi Szamos munkájában is igen sok Szó-kötesbéli hibái vagynak, mellyek ámbár azon ditséretét, mellyet annya-nyelvünk terjesztése iránt-való jeles Munkássága érdemel, meg nem tsorbitják, valóban még-is igen nagy kár hogy világosságra kellett menniek. Mert az affélék nyelvnek tisztaságához szokott füleket nagyon sertik. Már pedig Quintilianus szerint, semmi be nem hathat az érzékenyülésig, a' mi a' fülekben, mint-egy a' pitvar-szobában Kotsantásaival [?] jó előre magára esmértet bennünket.²⁵⁰

[34b] A' másik magyar fordítás sokkal alább való.²⁵¹ Mert a' beszéd módjának Könnyű folyamatja, és az ebből származni szokott ékessége, 's Kellemetessége híjával vagyon. És ezek Közönséges meg jegyzések valának. Most tekéntsük-meg tzikkellyenként. Mert ezen fordításoknak egyike-sem éppen a' legrosszabb; mindeniknek meg van a' maga Szépsége, de némű-némű hibái-is vagynak mindeniknek.

Zechenter és Gleim elemzén hiven meg maradnak a' Görög eredeti mellett, hanem az még-is a' Külömbőség köztök, hogy Gleim hosszabb, és ugyan azért Könnyebb, Zechenter pedig rövidebb, és ugyan azért nehezebb vers Nemet vett-fel, melly szerint e' részben-is nagyobb mesterség és tehetség tetszik ki Zechenterből.

Az A. J. Magyar fordító tsak távulról festi a' Görög formát, és szükségtelenül bővebb beszédő [sic!]; mert mi szükség volt tsak erre-is: Vagyonyját el osztván.

Dégen az Anya természetet ezzel tseréli fel: *Zeus*; melly tsere azért, mivel itten [35a] a' világ alkotója értetődik, nem éppen rossz, de még-is szükségtelen. Egyébbáránt az első versek gyengédeden folynak, és a' hang mérték is meg tartatik benne.

Gleim-is meg tartya a' hang mértéket, de a' második és harmadik verset Kár hogy be szorítja és azon szó *Leüfte*, még annyit-sem teszen, mint Zechenternél a' *sebesség*, sokkal kevesebbet pedig, mint a' ποδωκίη, és Dégennél a' *Schnell-früssigkeit*. Az A. J. fodító pedig a' *győző-lábával* hova andalgot legyen-el nyomát nem láthatni.

Ezen szótskát δε egytől egyik el mellőzték; egyedül Degen mutatt-rá valamennyire az *er gab* szavakkal.

Λεουσι χάσμι' οδόντων, H. Stephan az oroszlánynak agyaras szájj-vitsoritást, és Gleim a' fogakkal tellyes tátott torkot leg helyesebben fejezték-ki. Mert ezekben, valamint az Anacreonéban, mint egy szemmel latjuk az oroszlánynak agyaras szája vitsoritását, és mintegy irtózunk. Ennek az Olaszban még hathatóssabb [35b] rajzolatja vagyon.

E al Leon le fauci lorde
Spalancar de sangue ingorde.

²⁵⁰ Az eredeti műhöz való hűség egy új, esztétikaivá éppen alakulni kezdő irodalomfogalom megnyilvánítása, míg a magyar nyelv tisztaságának megőrzése a kor nyelvi harcainak egyik legerőteljesebb törekvése. Vö. DEBRECZENI Attila, *Mintakövetés és nyelvtisztaság: A 18. század végi fordításvita összefüggéseihez = Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*, szerk. DEVESCOVI Balázs, SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, Bp., 2007, 107.

²⁵¹ Földi János sem volt megalégedve „a' boldog emlékü Gróf Ráday díbdáb sánta verseivel”, s Kazinczyt is figyelmeztette arra, hogy „fundamentom nélkül való Regulái” nem méltóak követésre. Vö. *KazLev.* II, 110, 305–306.

Mert amazokban csak a fogakkal telyes, és tátott agyarkodás vagy le festve, a mi a Görögben is vagy. Az Olaszban pedig egyszer-s-mind a vér-szomjúhozás is elevenen vagy ki mutatva. Az A. J. Magyar a maga *tág torkával* annak csak az arnyékát is alig adja elő, mert azzal ugyan annyit éppen nem mond, mint a Görög *χάσμι* οδόντων. Ezek között a Degen *Zähnerachen* szava leg kevesebbet ér, mert a csak egy ő gondolta szó, és azt éppen nem jelentő, a mire vétetett, helyesebben mondhatta volna így: *Rachen zähne*. Mivel a Szavak össze-foglaltatásában a fő értelmű Szónak mindég előre kell helyheztesztetnie.

[36a] A mi Magyarunk itten a Versek végezetének egyenlőztetése miatt az eredetitől egy kevésé félre lépett, mondván:

Nyúlat sebességgel,
Oroszlánt erővel
Bőven védelmezett.

Mind az által az eredeti értelemnek velejét még-is meg-tartotta. Mert az a Szó: *erő*, egy olly bő-mértékben, a minőre ama utána nyomintatott *bőven* Szó által bővitetik, vétetve az oroszlánynak nem kisebb tulajdonát foglalja magában, mint a *χάσμι* οδόντων, azon egy Külömbiséget Közikben értvén, hogy a Görögben nyomóssabb, és az érzésbe be-hatóbb a Képzelet, a magyarban pedig Kiterjedtebb, és az érzéstől tágultabb.

Ugyan ezen magyarban a halakról, és madarokról szolló versek szebben, és ügyesebben vagynak ejtve, mint a Deákban, és Olaszban. A Gleim fordítása ebben a részben leg alább való; nevezetesen a madarokról [36b] szolló verset tellyességgel elfülete, a *νηκτόν* gyanánt *Schuppen* az az *hal-hejjet* térszen, holot az halnak sem a maga védelmére, sem a más ellen ki-kelesre nem szolgál és ugyan csak is *νηκτόν* hal-héjjet semmiképpen nem térszen.

A Degen fordításának sem látzik ezen része helyesnek, minthogy ama szó-szaporításként szükségtelenül elő forduló *gab er* szó által a Versek helyes folyamatja akadályoztatik. Így ipitethettek volna inkább azon Versek:

Den Fischen Schwimm talente
Den Vögeln Flugeskkräfte.

És én csak úgy vélem, hogy akor ugyan a Görög értelmet egészszen ki merittette volna.

Ezen Szókat *Τοῖς ἀνδρασιν φρονημα*, leg helyesebben által tette Gleim, és az A. J. Magyar, úgy-mint: *Und dem mann den Muth [?] zu streiten*.

A' férfinak vitéz sziv. – Zechenter, H. Stephan és Corsini Kóvették az ezen versnek [37a] fellyebb meg jegyzett első értelembe vételét, a hol *φρονημα* fontolatosságra magyaráztatik; de erről ugyan ott már bőven emlékeztünk. [...]

Ezen szót *κάλλος*, a mi Magyarunk, Zechenter igen gyönyörűen ejtette, mondván; *szépséggel ki-tzifrázta*. Mert ezen szóben: *tzifrázta* egy valóban jeles Képzelet nyomódása

foglaltatik, a' természet tudni illik az Aszszonyi Nemen mint egy foglalatoskodó Képiróként, és annak Szépségét valamely szorgalommal rajzolóként tűnik Képzeldésünkbe.

Az ezután Következő Két Versek és a végezet-is Gleimnak leg rosszabbúl súlt-el; igen alatt-jár, úgy is pedig lankadtn. [37b] Ellenben Dégen, és Stephan ezekben leg szerentesebbek, és Kivált ha Dégen e' helyet: *Helme* ezt tette volna *Schilde*, amint-is hogy a' ἄσπιδων azt Kivánta vala, magát Anacreont hallanók azon Szóban danúlni, annyira ki fogot rajta, és ezen Szókat ἀπασῶν, és ἀπαντῶν, oly helyessen is ejtette. Zechenter itt-is a' Görög Képzelt helyibe mást helyhezettett, de a' melly amanak a' velejét és fontoságát eléggé meg tartja:

Minden fegyvereket
Hadi-Eszközőket
Szép Aszszony meg-győzi (:győz:)

Háttra van, hogy valamit ezen éneknek Nyomdokozásairól is szólyunk. Nevezetessen két nyomdokozásai érdemesek a' meg tekintésre.

[37b–38a]²⁵² I. Cowley²⁵³ [angol változat]

[39a] II. Gleim [német változat]

[39b] Gleim tellyeséggel más úton ered a' Kezdetnek, mint a' Görög. Mert a' Görög az állatok Külömb-külömbféle természeti tulajdonaiknak elő számlálásán kezdi az éneket, és onnét teszi váratlan, de igen elmés, és Kedveltető fordulását a' Szépséghez, az Aszszonyi Nemnek Különös tulajdonához. Az a' véletlenkedet módja az olvasót megdöbbenőnek teszi, figyelmetessé, mellyből az egész énekre valamely méltóságos tekintet háramlik. Gleim pedig elsőben egy néhány Kérdéseket botsát előre, és osztán erzetgi azoknak utána az állatjait, az ő természeti tulajdonsagaikat egyenként mutogatván rajtok; melly előre botsátott Kérdéseivel azt jelenti, hogy a' természetnek szabad tetzésében állott légyen, melly álatnak mit ajándékoznia. E' szerént az ő egész Énekének más fordúlása támad, és azon tárgytól, mellyre a' Görög intézett, távul esik. Mert a' Görög nem annyira Szándékozott [40a] meg mutatni azt, hogy a' természet a' maga adományit szabad tetzése szerént osztogatná, mint azt, hogy az Aszszonyoknak adatott ajándék, a' Szépség a' többi természeti adományokat mind egyig felyül mulná.

Az Anglus Közlebb jár az eredetihez, és éppen azon módon kezdi is el; tsak az az egy a' Külömbség a' Kettőjők közt, hogy az Anglus mélységesebb, és elevenebb színekkal fest, és a' Görögénél nagyságosabb Képet ír. Mert sokkal több természeti képen fel fegyverkeztett állatokat számlál elő. És ő ezen okból nyilván tetszőbb-is léssen Pauronak [?], a' ki e' béli fogyatkozását a' Görögnek szemere vetette. Az Anglusnak a' Szépséghez fordúlása éppen egy a' Görögével; hanem hogy az Anglusnál a' Szépség ékebben vagyon le rajzolva, es, úgy szólván maga a Szépség ki vagyon szépítve.

²⁵² A lapok itt felcserélődtek, a [38b] lap valójában a [39b] lenne.

²⁵³ Abraham Cowley (1618–1667) angol költő; Angliában ő használta először az anakreontika kifejezést (*Anacreontiques*, 1656). Az idézett Anakreón-parafrázis címe: *Beauty*, és az 1656-ban kiadott *Miscellanies, Poems* (Vegyes versek) című kötetében található tizenegy Anakreón-parafrázis közül a harmadik számú.

[40b] What to beauteous Woman-kind
What Arms, what Armour has she assign'd?
Beauty is both, for with the Fair etc.

A' Szépségnek győzhetetlen ereje sokkal nagyobbra vagy on magasztalva a Brittaniai által, mint a Tėjusi által. Szemmel látja annál az ember az aczelt, az aranyat, a' gyémántot hamarább puhúlni, öntödni, magát az emésztő lángot, és az erűszakoskodó menydörgéseket, egy semmiségé válni, mind a' Szépséget meg győzetni.

What steel, what Gold, or Diamond,
More Impassible is to found?
And yet what Flame, what light'ning, e'er
So great an active Force did bear?

Melly fellengős, melly méltóságú, és talpra esett ki nyomás!

A' Német sem disztelenül adja elő a' férfiak, és az Aszszonyok' viaskodo Nemeiknek egybe-hasonlétását. Amazok [41a] viaskodnak, úgy-mond Pajsal, Dárdával, és meg győzettek; emezek tsak tekinteteikkel, és mindent győznek, mindent hodontnak.

Végre, ha kivántatik, meg vallom, az egész vers felől minő itélettel legyenek. Több a' Görögben a' Kellemetes együgyűség, és a' természeti Szépség; több pedig az Anglusban a' méltóságos, és eleven Ki nyomás. Amaz mint tsergetegetske, a' rózsák Köztt lenge-dezve folydogál; emez mint sebes folyó nem tsak a' rózsák, és liliomok Köztt, hanem a' Bokrok és tölgyek Köztt-is hatalmassan, 's mint egy zuhogással siet, az olvasónak eszt magával ragadja, viszi. Amannak véletlen fordultán, az olvasó mint-egy nagyobbban meg dőbben; emennek pedig a' beszéde, ékessége, a' Szavainak kedveltetősége és a' Ki nyomásainak elevensége által egészen meg enyhöl. Amaz Különös a' rövidedségben; emez híres a' rajzolás bőségében, a' beszédnek sebes folyamatjában, az egyességnek a' bámúlásig meg tartatottságában. Mennél többször olvasom [41b] e' Következendő ver-seket, annál inkább ragattatom azoknak ujjabb meg ujjabb el olvasására.

Some with hard Hoofs or forked claws
And some with Horns, or tusked Jaws,
And some with Scales, and some with Wings,
And some with teeth, and some with Strings.
Wisdom for man she did afford,
Wisdom for Shield, and wit for sword.

Az egy *Scales* szó nem tetszik nékem benne. Mert az nem νηκτόν, hanem hal-héjat tészon, melly a' halaknál sem a' védelemre, sem az ellen-támadásra nem alkalmas. Ezen hibát fellyebb Gleimnak-is már szemére vetettük, mivel ő hasonlóképpen a' νηκτόν szót hal-héj gyanánt vette.